

Ergenlik Dönemindeki Bireylerde Sosyal Medya Bağımlılığı, Benlik Algısı ve Dinî Yönelim: Polatlı Örneği

Rumeysa Nur Türker Dayan

0000-0003-3477-7048

rumeysanurturker@gmail.com

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye
ror.org/05ryemn72

Öz

Günümüzde sosyal medya bireylere beğeni, onaylanma, paylaşım gibi amaçlar ile tüketim odaklı ticari faaliyetlerini yürütmeleri için geniş bir alan sunmaktadır. Bunun yanında sosyal medyanın sunduğu özgür ortam, kişilerin bireysel din anlayışlarını etkilemiştir. Sosyal medya platformlarında dini kavramların ve mahremiyetin sınırları yeniden çizilmesi, ergen bireylerin dinî tecrübelerini ve benlik algılarını etkilemesi bakımından önemli görülmektedir. Bunun yanı sıra dinî yönelim biçimlerinin sosyal medya bağımlılığı ile ilişkisi, benliğin ve dinin sosyal medyada dijitalleşme serüveninde hangi aşamalardan geçtiği, bireylerin sosyal medyada oluşturdukları benlik sunumu ile günlük hayatta benliklerini var etme biçimlerinin ne ölçüde örtüştüğü ya da farklılaştığı, sosyal medya kullanıcılarının sanal ve gerçek ortamda yaşadıkları geçişlerde dindarlıklarını nasıl deneyimledikleri gibi hususların araştırılması önemli görülmüştür. Bu bağlamda yapılan araştırma ergenlik dönemindeki bireylerde dinî yönelim ile sosyal medya bağımlılığı ve benlik algısı arasındaki ilişkiyi konu edinmektedir. Araştırmanın temel amacını ergenlik dönemindeki bireylerin sosyal medya bağımlılıkları, benlik algıları ve dinî yönelimleri arasındaki ilişkinin nicel olarak ilişkisel tarama yöntemiyle incelenmesi oluşturmaktadır. Bu amaçla Ankara'nın Polatlı ilçesinde ikamet eden 14-18 yaş aralığında 1068 bireye Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği, Benlik Kuramı Ölçeği ve Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dinî Yönelim Ölçeğinden oluşan anket formu uygulanmıştır. Araştırma bulguları, sosyal medya bağımlılığının alt boyutları ile dinî yönelim alt boyutları arasında anlamlı düzeyde istatistikî ilişkiler olduğunu göstermiştir. Bunun yanında sosyal medya bağımlılığı-benlik algısı ile dinî yönelim-benlik algısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Dinî yönelimin sosyal medya bağımlılığı ve benlik algısı üzerindeki yordayıcılığını tespit etmek üzere yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinde dinî yönelimin sosyal medya bağımlılığı üzerinde azaltıcı etkisinin olduğu ancak benlik algısını anlamlı bir şekilde yordamadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Din Psikolojisi, Bağımlılık, Sosyal Medya Bağımlılığı, Benlik Algısı, Dinî Yönelim, Ergenlik

Öne Çıkanlar

- Araştırmanın temel problemini; ergenlik dönemindeki bireylerin dinî yönelimlerinin, sosyal medya bağımlılığı ve benlik algısı arasındaki ilişki üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olup olmadığı oluşturmaktadır.
- Ergenlerin “sorgulayıcı dinî yönelim” düzeyleri arttıkça sosyal medya bağımlılık düzeylerinin de arttığı görülmüştür.
- Ergenlerin “içsel dinî yönelim” düzeyleri arttıkça sosyal medya bağımlılık düzeylerinin azaldığı görülmüştür.
- Ergenlerin “dışsal dinî yönelim” düzeyleri arttıkça sosyal medya bağımlılık düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir.

Atıf Bilgisi

Türker Dayan, Rumeysa Nur. “Ergenlik Dönemindeki Bireylerde Sosyal Medya Bağımlılığı, Benlik Algısı ve Dinî Yönelim: Polatlı Örneği”. *Tetkik* 8 (Eylül 2025), 527-567.

<https://doi.org/10.55709/tetkik.1680211>

Makale Bilgileri

<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışma Prof. Dr. Behlül Tokur danışmanlığında 27.06.2024 tarihinde sunduğumuz Ergenlik Dönemindeki Bireylerde Sosyal Medya Bağımlılığı, Benlik Algısı ve Dinî Yönelim: Polatlı Örneği başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
<i>Etik Kurul İzni</i>	Etik onay, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından verilmiş olup 12.04.2023 tarihli ve 04-86 numaralıdır.
<i>Geliş Tarihi</i>	20 Nisan 2025
<i>Kabul Tarihi</i>	24 Eylül 2025
<i>Yayın Tarihi</i>	30 Eylül 2025
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - intihal.net
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
<i>Etik Bildirim</i>	tetkik@okuokut.org
<i>Kalkınma Amaçları</i>	-
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

Social Media Addiction, Self-Perception and Religious Orientation among Adolescents: The Case of Polatlı

Rumeysa Nur Türker Dayan

0000-0003-3477-7048

rumeysanurturker@gmail.com

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Sciences,
Ankara, Türkiye

ror.org/05ryemn72

Abstract

In contemporary society, social media provides individuals with a broad sphere through which they can pursue consumption-oriented commercial activities, primarily facilitated by mechanisms such as likes, approval, and sharing. Moreover, the relative freedom afforded by these platforms has played a decisive role in shaping individuals' personal conceptions of religion. In this context, the reconfiguration of religious concepts and the redefinition of boundaries of privacy within social media environments are regarded as highly significant, particularly due to their impact on adolescents' religious experiences and the formation of their self-perception. Furthermore, the relationship between forms of religious orientation and social media addiction, the stages through which self and religion undergo digital transformation on social media, the extent to which individuals' self-presentation on social media corresponds to or differs from their self-construction in daily life, and how users experience their religiosity during transitions between virtual and real environments have become critical areas of investigation. In this context, the present study focuses on the relationship between religious orientation, social media addiction, and self-perception among adolescents. The primary aim of the research is to quantitatively examine the relationship between social media addiction, self-perception, and religious orientation among adolescents using a correlational survey method. To this end, a questionnaire composed of the Social Media Addiction Scale, the Self Theory Scale, and the Restructured Muslim Religious Orientation Scale was administered to 1,068 individuals aged between 14 and 18 residing in the Polatlı district of Ankara. The research findings reveal statistically significant relationships between the sub-dimensions of social media addiction and those of religious orientation. However, no significant relationships were found between social media addiction and self-perception, nor between religious orientation and self-perception. Multiple linear regression analysis conducted to determine the predictive role of religious orientation on social media addiction and self-perception show that religious orientation had a reducing effect on social media addiction, but does not significantly predict self-perception.

Keywords

Psychology of Religion; Addiction; Social Media Addiction; Self-Perception; Religious Orientation; Adolescence

Highlights

- The central research question of the study is whether religious orientations of adolescents have a predictive effect on the relationship between social media addiction and self-perception.
- As adolescents' levels of "questioning religious orientation" increase, their levels of social media addiction also increase.
- As adolescents' levels of "internal religious orientation" increase, their levels of social media addiction decrease.
- As adolescents' levels of "external religious orientation" increase, their levels of social media addiction increase.

Citation

Türker Dayan, Rumeysa Nur. "Social Media Addiction, Self-Perception and Religious Orientation among Adolescents: The Case of Polatlı". *Tetkik* 8 (September 2025), 527-567.

<https://doi.org/10.55709/tetkik.1680211>

Article Information

<i>Ethical Statement</i>	This article is extracted from my master thesis/doctorate dissertation entitled "Social Media Addiction, Self-Perception, and Religious Orientation in Adolescents: The Case of Polatlı", supervised by Prof. Dr. Behlül Tokur (Ph.D. Dissertation, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Ankara, Türkiye, 27.06.2024).
<i>Ethics committee</i>	Granted by Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Social Sciences and Humanities Ethics Panel, approval dated 12.04.2023 and numbered 04-86.
<i>Date of submission</i>	20 April 2024
<i>Date of acceptance</i>	24 September 2025
<i>Date of publication</i>	30 September 2025
<i>Reviewers</i>	Two Internal - Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	tetkik@okuokut.org
<i>S. Development Goals</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Günümüzde sosyal ağların yaygınlaşmasıyla iletişim süreci de giderek farklılaşmış ve daha hızlı bir hal almıştır. Teknolojik gelişmelerden doğan sosyal medya ağları, gündelik hayatımızda ve iletişim alışkanlıklarımızda farklılıklara neden olmuştur. Sosyal medya; sağladığı erişim ve kullanım kolaylığı ile her kesimden insana hitap eden ve var ettiği özgür ortam sayesinde fikirlerini hiçbir kısıtlama olmadan ifade edebilme ve özgürce davranabilme imkânı sunan bir ortam olarak giderek yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte kişiler arası ilişkilerdeki etkileşimde insanlar üzerinde oluşturduğu izlenimi yönetme isteğine sahip olan birey, bu isteğini sosyal medya ile ortaya koyduğu benlik sunumu taktikleri ile kolayca gerçekleştirebilmektedir. Sosyal medya kullanıcıları, oluşturdukları profiller ve yaptıkları paylaşımlar ile benliklerini sergileyerek diğer insanların beğenileri ve yorumları doğrultusunda benlik sunumlarını düzenleyebilmektedirler. Ayrıca bireyler sözü geçen amaçlar dâhilinde profiller yaratarak sanal benlik meydana getirme imkânına sahip olmaktadır. Popülerliklerini artırmak isteyen kullanıcılar, sosyal medyanın sunduğu imkânlar neticesinde ortaya çıkan enformasyon akışına dâhil olmakta, oluşturdukları sanal benliklerle ve paylaşımlarla kendilerini planlı ve düzenlenmiş bir biçimde sunabilmekte ve tüm bunlar aracılığıyla takipçi sayılarında artış sağlayabilmektedirler. Sosyal medya platformları, bireye tasarlanmış olduğu alternatif benlik yapısını sunması için elverişli koşulları içinde barındırmaktadır¹.

Sosyal medya ile ilgili yapılan birçok araştırmada; son zamanlarda giderek artan yaygınlık seviyesiyle birlikte sosyal medya uygulamalarının insanların yaşamlarında giderek vazgeçilmez bir hal aldığı, ayrıca sosyal medyanın insanların yaşantısını, aile ve akranlarıyla kurdukları iletişimi doğrudan veya dolaylı olarak etkileme gücünün olduğu belirtilmektedir². Bununla birlikte sosyal medya kullanıcılarının genelini gençlerin oluşturduğu ve kullanımların çoğunda aşırıya kaçıldığı ifade edilmektedir³.

Yapılan araştırmalarda, sosyal medya bağımlılığının bir davranışsal bağımlılık çeşidi olarak tanımlanabileceği ve madde bağımlılığı ile benzer belirtileri gösterebileceği ifade edilmektedir. Böylelikle birey, zamanının ve enerjisinin çoğunu bağımlı olduğu nesneye

¹ Erving Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, çev. Barış Cezar (İstanbul: Metis Yayınları, 2021), 196.; Mustafa Eren Akpınar, "TikTok Akımlarının Sosyal Medyadaki Eleştirisi: Twitter Üzerinden Yapılan Eleştirilerin İncelenmesi", *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (2021), 363-381.; Veysel Çakmak, *İletişim Kaygısı ve Sosyal Medya* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2018).

² Holly B. Shalaby-Nicholas Christakis-James Fowler, "Parental Influence on Substance Use in Adolescent Social Networks", *Arch Pediatr Adolesc Med* 166/12 (2012), 1132-1139.; Murat Hazar, "Sosyal Medya Bağımlılığı-Bir Alan Çalışması", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 32 (2011), 151-175.; Aylin Tutgun Ünal-Osman Köroğlu, "A Comparative Study of Social Network Usage and Adoption Among Turkish Prospective Teachers", *Mevlana International Journal of Education* 3/4 (2013), 24-42.

³ Erhan Akyazı-Aylin Tutgun Ünal, "İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Amaç, Benimseme, Yalnızlık Düzeyi İlişkisi Bağlamında Sosyal Ağları Kullanımı", *Global Media Journal* 3/6 (2013), 1-24.; Tutgun Ünal-Köroğlu, "A Comparative Study of Social Network Usage and Adoption Among Turkish Prospective Teachers", 24-42.; Aylin Tutgun Ünal-Levent Deniz, "Development of The Social Media Addiction Scale", *Online Academic Journal Of Information Technology (AJIT-E)* 6/21 (2015), 51-70.; Murat Hazar, "Sosyal Medya Bağımlılığı-Bir Alan Çalışması", 151-175.; Yasemin Koçak-Usluel-Sacide Güzin Mazman, "Sosyal Ağların Benimsenmesi Ölçeği", *Journal Of Educational Sciences & Practices* 8/15 (2009), 137-157.; Emre Çam-Onur İşbulan, "A New Addiction For Teacher Candidates: Social Networks", *Turkish Online Journal Of Educational Technology* 11/3 (2012): 14-19.; Cecilie Schou Andreassen vd. "Development Of A Facebook Addiction Scale", *Psychological Reports* 110/2 (2012), 501-517.

harcayarak bağımlılık sürecine adım adım ilerlemekte bağımlılığın meydana geldiğini gösteren işaretler ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple bağımlılık sürecindeki ilerleyişin çok dikkatli takip edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir⁴.

Sosyal medya bağımlılığının meydana geliş sürecini anlamak için bağımlılık sürecine bir bütün olarak bakmak ve bileşenlerini iyi tanımak oldukça önemlidir⁵. Sosyal medyanın kendisi tek başına sorun teşkil etmese de bir bağımlılık geliştirme yetisi olabilmektedir. Bağımlılıklarla ilgili çeşitli kriterlerin yanı sıra hem akıllı telefon hem de internet bağımlılıkları için sosyal ağ formatına uyacak şekilde uyarlanabilecek önerilen kriterler vardır. Örneğin akıllı telefon bağımlılığı için geri çekilme, bağımlılığın sonlandırılması istense de bu konuda tekrarlayan başarısızlıklar, cihazı sürekli kullanma isteği, fiziksel veya psikolojik bir probleme yol açan kullanım, yoldan geçme gibi tehlikeli koşullarda kullanım gibi geleneksel bağımlılık bileşenlerinin önerilen tanı kriterleri arasında yer aldığı görülmektedir⁶. Sosyal medyanın aşırı kullanımı neticesinde ortaya çıkan bağımlılık sürecinde kalitesiz uyku ya da uyku saatlerinde azalma, zihnin sosyal medya ile sürekli olarak meşgul olması ve bunun sonucunda sosyal medya kullanımının kontrol altına alınamaması veya kullanıma sınır konulamaması, ayrıca kullanımı önlemede yapılan girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanması gibi yaşanan pek çok olumsuzluk yapılan araştırmalarda belirtilmektedir⁷.

Ergenlik dönemi; eylemlerin sosyal çevre referans alınarak gerçekleştirilmeye başlandığı bir süreç olup; bu doğrultuda ergenlerin sosyal destek kaynaklarını, önemli ölçüde ebeveynleri ve akranları oluşturmaktadır. Gençler ve çocuklar, özellikle okul döneminde ailelerinden çok akranlarıyla zaman geçirmektedir ve sosyal çevrenin varlığı ve çeşidi, ergenin davranışları üzerinde yol gösterici kabul edilmektedir. Bundan hareketle, lise dönemindeki gençlerin ebeveynleriyle ve akranlarıyla kurdukları iletişim tarzı da onların günlük yaşantılarını ve sanal ortamlarını yakından etkilemektedir. Ayrıca aile, gençlerin inanç ve davranışlarını etkilemede önemli bir konuma sahiptir. Gençlerin ebeveynleriyle çocukluk çağında kurdukları ilk ilişkilere bakıldığında, anne baba ile kurulan samimi, güçlü, sevgiye ve güvene dayalı bağlanmaların; yetişkinlik döneminde oluşturulan prototiplerin ve sosyal etkileşimin temelini oluşturduğu görülmektedir⁸. Dolayısıyla dinî gelişim sürecinde; ailenin yetiştirme tarzı, akranlar ve okul oldukça önemlidir. Bunun

⁴ Mark D. Griffiths, "Social Networking Addiction: Emerging Themes And Issues", *Journal Of Addiction Research & Therapy* 4/5 (2013), 1-2.

⁵ Nancy M. Petry-Florian Rehbein-Chih-Hung Ko-Charles P. O'Brien, "Internet Gaming Disorder In The DSM-5", *Psychiatric Diagnosis* 17/72 (2015).

⁶ Meng-Fen Grace Lin-Ellen S. Hoffman-Claire Borengasser, "Is Social Media Too Social For Class? A Case Study Of Twitter Use", *TechTrends* 57 (2013), 39-45.; Mehmet Bilgin, "Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı Ve Psikolojik Bozukluklar Arasındaki İlişki", *The Journal Of International Scientific Researches* 3/3 (2018), 237-247.

⁷ Julia F. Dewald-Anne M Meijer-Frans J Oort-Gerard A Kerkhof-Susan M Bögeles, "The Influence Of Sleep Quality, Sleep Duration And Sleepiness On School Performance In Children And Adolescents: A Meta-Analytic Review", *Sleep Med Rev* (2010), 179-189.

⁸ John Bowlby, *Bağlanma*, çev. Tuğrul Veli Soylu (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020).; Lee Kirkpatrick-Phillip Shaver, "Attachment Theory And Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, And Conversion", *Journal For The Scientific Study Of Religion* 29/3 (1990), 315-334.; Emriye Hilal Yayan-Ayda Çelebioğlu, "Çocuk-Ergen Sağlık Davranışları Sosyal Destek Ölçeği'nin Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması", *Anadolu Hemşirelik Ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 19/2 (2016), 79-85.; Eun Kyong Shin-Kaja Lewinn-Nicole Bush, "Association Of Maternal Social Relationships With Cognitive Development In Early Childhood", *JAMA Netw Open* 2/1 (2019).

yanında gençlik döneminde referans olarak alınan kişilerin düşünceleri, arkadaş gruplarında yapılan tartışmalar, okunulan şeylerin etkisi de oldukça fazladır⁹. Bu bağlamda günümüz gençliğinin gerçek yaşamındaki sosyal çevresinin yanında bir de sosyal medya ağlarında oluşturduğu sosyal çevre de davranış sergilemede hem içsel hem de dışsal anlamda referans kaynağı oluşturmaktadır. Gençlerin yaygın olarak kullandığı sosyal medya içerisinde barındırdığı pek çok özellikten dolayı gençler açısından çekici hale gelmektedir. Sosyal medyanın artan kullanımı ise, bağımlılıkla neticelenmesi bakımından gençler açısından risk oluşturmaktadır.

Sosyal medya kullanan bireyler, gönüllü olarak özel yaşamlarını bu ağlarda paylaşabilmektedir. Aynı zamanda bu ortamda yaşanan denetimsiz özgürlük, sosyal medya kullanımını gençler açısından daha cazip hale getirmekte ve günlük hayatta sergileyemediği davranışları gerçekleştirmesine ve söyleyemediği sözleri burada rahatça sarf etmesine olanak sağlamaktadır¹⁰. Bu durum dinin sunduğu mahremiyet algısıyla zıt düşmekte ve sosyal medya insanların özel yaşamlarının teşhir edilmesine ve mahremiyet ihlaline neden olmaktadır. Bu doğrultuda yapılan bir araştırmada dindarlık düzeyinin dijital mahremiyet düzeyini arttırdığı tespit edilmiştir¹¹. Yapılan başka bir araştırmada ise gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyleri ve mahremiyet algıları arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür¹².

Ayrıca yapılan araştırmalar, hayatını anlamlı bulan bireylerin, olumsuz yaşam olaylarıyla başa çıkarken bağımlılık yapıcı davranışlara daha az yöneldiklerini ve interneti veya sosyal ağları bir araç olarak gördüklerini göstermektedir¹³. Bu noktada dinin insana kattığı anlam duygusunun gençlerin sosyal medya bağımlılığına yönelmesini önleyebileceği ve zararlı etkilerinden korumada etkili olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte anlam duygusundan uzak bir şekilde sosyal medyada d dinî yönelimin amaçtan ziyade araç olarak algılandığı, dinî pek çok uygulamanın sosyal medyada istismar edildiği ve ticari bir değere büründüğü ve birey açısından gösterişçi dindarlığın bir parçası haline getirildiği görülmektedir. Bu durum dinî yönelimin çeşitli boyutlarıyla sosyal medya uygulamaları arasındaki ilişkiyi ortaya koymanın gerekliliğini göstermektedir.

Sosyal medya, diğer bir boyutuyla özellikle gençler tarafından dinî araştırma ve malumat edinme amacıyla kullanılır hale gelmiştir. Günümüzde gençler, dinî bilgiyi yalnızca kitaplardan ya da geleneksel olarak sözlü anlatımla dinî bilgi veren vaizler yerine sosyal medyadan ya da çeşitli internet kaynaklarından öğrenebilmektedirler. Sosyal ağlarda

⁹ Antoine Vergote, “Çocuklukta Din”, çev. Erdoğan Fırat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (1978), 315-329.

¹⁰ Mustafa Geredeli, *Sosyal Medya, Mahremiyet Ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2024).

¹¹ Çağlar Aktürk-Ecrin Çavdar-Fatma Bayar-Aktürk, “Lise Öğrencilerinde Dindarlık Ve Dijital Mahremiyet Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi”, *ASES Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2024), 31-50.

¹² Ekber Şah Ahmedi, “Mahremiyet, Dindarlık Ve Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”, *Medya Ve Din Araştırmaları Dergisi* (2023), 25-46.

¹³ Ahmet Kasım Sezgin-Mehmet Nesim Anuştekin-Eşref Nas, “Lise Öğrencilerinde Hayatın Anlamı, Merhamet Ve Sosyal Medya Bağımlılığının İncelenmesi”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 45 (2024), 133-155.; Berhan Akdağ-Cansu Ünsal, “The Mediating Role Of Self-Esteem Between Meaning In Life And Social Media Addiction”, *Addicta: The Turkish Journal On Addictions* 11/1 (2024), 99-104.; Merve Koçak-Zeliha Traş, “Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı İle Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ve Yaşamın Anlamı Arasındaki Yordayıcı İlişkiler”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/3 (2021), 1618-1631.

aktif olarak dinî paylaşım yapan ve video içerikler yayınlayan kişilerin ise genel olarak modern yolları kullanan, hızlı, akıcı ve görsel içerikli bir üslupla paylaşımlar yapan fenomenler olduğu görülmektedir¹⁴.

Bireylerin çocukluktan yetişkinliğe geçiş süreci olan ergenlik dönemi, fiziksel ve duygusal değişimlerin yoğun olarak yaşandığı, arkadaşlık ilişkilerinin ön plana çıktığı ve kimlik gelişiminin şekillendiği kritik bir süreçtir. Bunun yanı sıra bu dönemde günümüz gençleri artık günlük hayatta ebeveynleriyle ya da arkadaşlarıyla vakit geçirmekten ziyade dijital ağlarda binlerce arkadaşlarının olmasını tercih etmektedirler. Dijital ağ üzerinde çok fazla zaman harcamalarına rağmen konuşmaktan, seyahat etmekten ve diğer sosyal etkileşim biçimlerinden hoşlanmamaktadırlar. Sosyal medyanın din ile ilgili enformasyon akışının, islamofobik paylaşımların ve sanal dünyaya yönelimin pandemi dönemiyle birlikte daha da arttığı son günlerde, bu durum gençlerin davranışlarını şekillendirmede sosyal medya kullanımının etkisini daha fazla araştırmanın gerekliliğini gözler önüne sermektedir¹⁵.

Bu bağlamda alandan elde edilen bilgiler ele alındığında benlik gelişimi henüz devam eden ergenlik dönemindeki bireylerin sosyal medya bağımlılığı açısından risk grubunda değerlendirildiği görülmüştür. Ayrıca sosyal medyada geçirilen zaman arttıkça gençlerin yanlış dini enformasyon akışına dâhil olmaları da söz konusu olabilmektedir. İlgili literatür incelendiğinde spesifik olarak ergenlik dönemindeki bireylerde sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dini yönelim ilişkisini doğrudan inceleyen bir çalışmanın yer almadığı görülmüştür. Bu bakımdan sosyal medya bağımlılığı ve benlik algısı ilişkisinde, sosyal medya ortamlarının gündelik hayatımızı giderek kuşattığı, sanal ve gerçek dünyanın birbirinden keskin sınırlarla ayrılmasının güç olduğu bir ortamda dinî yönelimin bu iki düzlem üzerinden nasıl deneyimlendiğini din psikolojisi perspektifinden ortaya koymak, sosyal medya platformlarının bireylerin din, aile, mahremiyet, dindarlık gibi konulardaki algılarına etkisini ve bu sürecin gerçek hayata nasıl yansiyebileceğini, alandan elde edilen veriler ışığında ele almak araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

1. Konu, Amaç ve Hipotezler

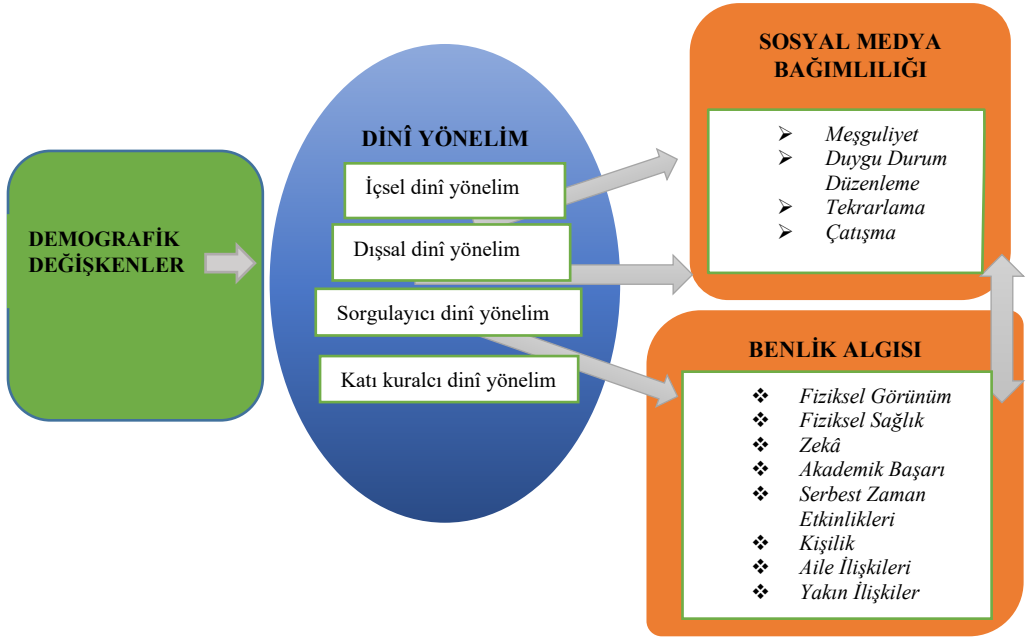
Bu makale temel olarak ergenlik dönemindeki bireylerde dinî yönelim, sosyal medya bağımlılığı ve benlik algısı arasındaki ilişkiyi konu edinmekte olup bu bağlamda şu sorulara cevap aranmaktadır:

- Ergenlik dönemindeki bireylerde sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dinî yönelim düzeyleri arasında ilişki var mıdır?
- Ergenlik dönemindeki bireylerde sosyal medya kullanım düzeyi ile dinî yönelim arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Ergenlik dönemindeki bireylerin benlik algısı ile dinî yönelimleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

Türkiye’de ergenlik dönemi bireyler üzerinde benlik algısı, sosyal medya bağımlılığı ve dinî yönelim ilişkisini inceleyerek bu alanda doğrudan yapılmış ilk çalışma özelliğini taşıyan bu araştırma, elde edilen verilerle din psikolojisi alanına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

¹⁴ Mahmut Kutlu, “Online Religion In Turkey: Moral Phenomenons Of Social Media Preachers”, *NOHU İFAD* 3/1 (2024), 116-131.

¹⁵ Saemah Shamim, “Social Media and The Reshaping of Religious Identity In Youth”, *International Journal of Academic Studies In Science And Education* 2/1 (2024), 66-81.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırma soruları ve muhtemel ilişkileri gösteren model çerçevesinde şu hipotez ve alt hipotezler belirlenmiştir.

(H1) Katılımcıların yaş düzeyi ile sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dini yönelimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

(H2) Katılımcıların sosyal medya bağımlılığı ile dinî yönelimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre;

(H2a) Dış güdümlü dindarlık yönelimine sahip olan katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeyi, iç güdümlü dindarlık düzeyine sahip katılımcılarınkinden yüksektir.

(H2b) Katı kuralcı dinî yönelim gösteren katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeyi düşüktür.

(H2c) Sorgulayıcı dinî yönelim gösteren katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeyi yüksektir.

(H2d) Katılımcıların dinî yönelim boyutu, meşguliyet boyutu ile ilişkilidir.

(H2e) Katılımcıların dinî yönelim boyutu, tekrarlar boyutu ile ilişkilidir.

(H3) Katılımcıların benlik algısı ile dinî yönelimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

(H4) Katılımcıların dinî yönelimleri, sosyal medya bağımlılığı ve benlik algıları üzerinde yordayıcı bir etkiye sahiptir

2. Yöntem

Araştırma sürecinde geniş bir katılımcıya ulaşılarak elde edilen bulgularını genelleştirilmesi ile sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dinî yönelim arasındaki ilişkinin varlığının anlamlılığının neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde incelenmesi hedeflendiği için nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Ergenlik dönemindeki bireylerin sosyal medya bağımlılıkları, benlik algıları ve dinî yönelimleri arasındaki ilişkinin nicel olarak ilişkisel

tarama yöntemiyle incelenmesinin amaçlandığı bu araştırma, literatürde yer alan bilgilere ve önceki araştırmaların ulaştığı bulgulara dayanarak oluşturulan bir araştırma modeli üzerine yapılandırılmıştır. Buna göre, örneklem grubunun sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dinî yönelimlerini belirlemeyi, bunlar arasındaki ilişkiyi ve araştırmanın merkezi bağımsız değişkeni olarak belirlenen dinî yönelimin, bağımlı değişkenler olarak belirlenen sosyal medya bağımlılığı ve benlik algısı arasındaki ilişki üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olup olmadığını incelemeyi amaçlamaktadır. Belirtilen amaçlara ilişkin olarak yapılan çalışmada nicel araştırma yaklaşımlarından yordayıcı korelasyonel araştırma modeli kullanılmıştır¹⁶. Yordayıcı korelasyonel araştırma modeli, iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi hedefleyen bir araştırma modelidir¹⁷.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın genel evreni, Ankara ilinin Polatlı ilçesinde yaşayan 14-18 yaş aralığındaki Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Meslek Liselerinde 9. 10. ve 11. sınıflarda öğrenim gören 1068 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan örneklem grubunun 119'u (%11,1) 14 yaşında, 405'i (%37,9) 15 yaşında, 349'u (%32,7) 16 yaşında ve 195'i (%18,3) 17 yaşındadır. Araştırmaya katılan örneklem grubunun 671'i (%62,8) erkek, 397'si (%37,2) bayandır. Araştırmaya katılan örneklem grubunun 359'u (%33,6) 9. Sınıf, 364'ü (%34,1) 10. Sınıf, 345'i (%32,3) 11. Sınıf düzeyinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan örneklem grubunun 110'u (%10,3) düşük, 668'i (%62,5) orta, 290'ı (%27,2) yüksek sosyoekonomik düzeye sahiptir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun 80'i (%7,5) 1 yıldan az, 504'ü (%47,2) 1-3 yıl arası, 341'i (%31,9) 4-6 yıl arası, 143'ü (13,4) 7 yıldan az sosyal medya kullanım süresine sahiptir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun 460'ı (%43,1) otoriter, 164'ü (%15,4) aşırı hoşgörülü, 201'i (%18,7) demokratik, 243'ü (%22,8) tutarsız anne baba tutumu tecrübe etmişlerdir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun 11'i (%1,0) bilgisayar, 671'i (%62,8) akıllı telefon, 8'i (%0,7) tablet, 253'ü (%23,7) bilgisayar ve akıllı telefon, 56'sı (%5,2) akıllı telefon ve tablet, 69'u (%6,6) bilgisayar, akıllı telefon ve tabletin üçünü de kullanmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin elde edilmesi için katılımcılara yönlendirilen anket formu; Kişisel Bilgi Formu, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği, Benlik Kuramı Ölçeği ve Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dinî Yönelim Ölçeği olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır.

2.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Örneklem grubunun yaş, cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi, sosyoekonomik düzey, yerleşim türü, sosyal medya kullanım özellikleri, algılanan anne baba tutumu gibi özelliklerine dair soruların yer aldığı bilgi formudur.

2.2.2. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği

Sosyal Medya kullanımını değerlendirmek üzere kullanmayı amaçladığımız Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği, Tutgun-Ünal¹⁸ tarafından geliştirilmiştir. Geçerlilik ve güvenilirlik

¹⁶ Mehmet Şata, "Nicel Araştırma Yaklaşımları", *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*, ed. E. Oğuz (Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2020), 77-90.

¹⁷ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014).

¹⁸ Aylin Tutgun Ünal, *Sosyal Medya Bağımlılığı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015); Aylin Tutgun Ünal-Levent Deniz, "Development of The Social Media Addiction Scale", 51-70.

çalışmaları yapılmış olan ölçek, 41 maddeden oluşmaktadır. Meşguliyet, duygu durum düzenleme, tekrarlama ve çatışma olmak üzere dört faktörden oluşan Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği (SMBÖ), “Her zaman”, “Sık sık”, “Bazen”, “Nadiren” ve “Hiçbir zaman” olarak derecelendirilmiş 5’li likert türden bir ölçek olarak meydana getirilmiştir. Dört faktörlü SMBÖ’de tüm faktörler toplam varyansın %59’unu açıklamıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .967 olarak ifade edilmiştir. SMBÖ’den alınabilecek en yüksek puan 205, en düşük puan 41’dir. Alt ölçeklerin de kendi içlerinde ayrıca değerlendirilebildiği ölçekte, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 ve 12 numaralı maddeler “Meşguliyet” boyutunu ölçmektedir ve sosyal medyanın kişiyi bilişsel olarak meşgul etme düzeyini ölçmektedir. Ölçekte bulunan 13, 14, 15, 16 ve 17 numaralı maddeler ise “Duygu Durum Düzenleme” boyutunu ölçmektedir. Ölçekteki 18, 19, 20, 21 ve 22 numaralı maddeler “Tekrarlama” boyutu ile ilgilidir ve kişinin sosyal medya kullanımını kontrol altına almak isteyip alamamasını, aynı ölçüde kullanmaya devam etme sürecini ölçmektedir. Ölçme aracındaki 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41 numaralı maddeler “Çatışma” boyutu ile ilgili olup sosyal medyanın kişinin hayatında problemlere yol açma etkisini ölçmektedir. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve alt ölçeklerinin değerlendirilmesine dair puan aralığı Meşguliyet boyutuna göre; 12-21 (Bağımlılık Yok), 22-31 (Az Bağımlı), 32-41 (Orta Bağımlı), 42-51 (Yüksek Bağımlı), 52-60 (Çok Yüksek Bağımlı) şeklinde; Duygu Durum Düzenleme boyutuna göre; 5-8 (Bağımlılık Yok), 9-12 (Az Bağımlı), 13-16 (Orta Bağımlı), 17-20 (Yüksek Bağımlı), 21-25 (Çok Yüksek Bağımlı) şeklinde; Tekrarlama boyutuna göre 5-8 (Bağımlılık Yok), 9-12 (Az Bağımlı), 13-16 (Orta Bağımlı), 17-20 (Yüksek Bağımlı), 21-25 (Çok Yüksek Bağımlı) şeklinde; Çatışma boyutuna göre 19-33 (Bağımlılık Yok), 34-48 (Az Bağımlı), 49-63 (Orta Bağımlı), 64-78 (Yüksek Bağımlı), 79-95 (Çok Yüksek Bağımlı) şeklinde olup SMBÖ’nin genel değerlendirme puan aralığı 41-73 (Bağımlılık Yok), 74-106 (Az Bağımlı), 107-139 (Orta Bağımlı), 140-172 (Yüksek Bağımlı), 173-205 (Çok Yüksek Bağımlı) şeklindedir.

Bu araştırmada SMBÖ’nin güvenilirliği Cronbach’s Alpha güvenilirlik analizi kullanılarak tekrarlanmış ve alfa katsayıları; sosyal medya bağımlılığı toplam puanı için (.948) olarak; ölçeğin alt boyutlarından meşguliyet için (.895), duygu durum düzenleme için (.873), tekrarlama için (.842) ve çatışma için (.913) olarak bulunmuştur.

2.2.3. Benlik Kuramı Ölçeği

Benlik algısını ölçmek üzere kullanmayı amaçladığımız Benlik Kuramı Ölçeği, Berg ve Snyder tarafından geliştirilmiş olup¹⁹, Türkçe’ye çevrilerek geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları²⁰ Yavuzer, Karataş ve Polat-Demir tarafından yapılmıştır. Ölçek, fiziksel görünüm (FG), fiziksel sağlık (FS), zekâ (Z), akademik başarı (AB), serbest zaman etkinlikleri (SZE), kişilik (K), aile ilişkileri (Aİ), yakın ilişkiler (Yİ) ve arkadaşlık (ARK) olmak üzere 9 boyut ile 36 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri, “(1) hiç doğru değil, (2) nadiren doğru, (3) arada sırada doğru, (4) sık sık doğru, (5) her zaman doğru” şeklinde beşli likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçme aracında yer alan 36 maddenin tamamının iç tutarlılık katsayısı 0.84 olarak bulunmuştur. Maddelerin dokuz boyuta dağılımı; FG (1, 2, 3,

¹⁹ C. J. Berg- C. R. Snyder, “Assessing Self-Perceptions Of College Students Across Life Domains: Development And Validation Of The Self-Theory Scale”, *College Students Journal* 44 (2010), 952-969.

²⁰ Yasemin Yavuzer-Zeynep Karataş-Betül Polat Demir, “Benlik Kuramı Ölçeğinin Türkçe Sürümünün Geçerlilik Ve Güvenilirlik Çalışması”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 18/2 (2017), 161-168.

4); FS (5, 6, 7, 8); Z (9, 10, 11, 12); AB (13, 14, 15, 16); SZE (17, 18, 19, 20); K (21, 22, 23, 24); AI (25, 26, 27, 28); Yİ (29, 30, 31, 32); ARK (33, 34, 35, 36) şeklindedir. Ölçme aracı yer her boyutta yer alan iki madde; toplam 18 madde (1, 2, 6, 7, 11, 12, 14, 16, 18, 20, 21, 24, 25, 27, 30, 32, 33, 34) ters puanlanmaktadır. Ölçeğin her bir boyutundan elde edilen puanın yüksekliği bireyin benlik kuramının olumlu olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmada BKÖ'nün güvenirliği Cronbach's Alpha güvenirlik analizi kullanılarak tekrarlanmış ve benlik kuramı toplam puanının alfa katsayısı (.814) olarak; ölçeğin alt boyutlarının alfa katsayıları; fiziksel görünüm için (.632), fiziksel sağlık için (.527), zekâ için (.355), akademik başarı için (.528), serbest zaman etkinlikleri için (.565), kişilik için (.356), aile ilişkileri için (.721), yakın ilişkiler için (.555) ve arkadaşlık için (.626) olarak bulunmuştur.

2.2.4. Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dinî Yönelim Ölçeği (MROS-R)

Dinî yönelimi değerlendirmek üzere kullanılacak olan Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dinî Yönelim Ölçeği²¹, Ercan (2009) tarafından geliştirilerek geçerli-güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dinî Yönelim Ölçeği'nin ilk formu²², Harlak, Eskin ve Demirkıran tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, içsel dinî yönelim, dışsal dinî yönelim ve sorgulayıcı dinî yönelim olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, Ercan tarafından revize edilerek ölçeğe katı kuralcı dinî yönelimi ölçen bir alt boyut daha eklemiştir. Ercan tarafından revize edilmiş olan 21 maddelik Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dinî Yönelim Ölçeği; içsel dinî yönelim (İDY), dışsal dinî yönelim (DDY), katı kuralcı dinî yönelim (KKDY) ve sorgulayıcı dinî yönelim (SDY) olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, (1 -Kesinlikle uygun değil, 7- Tamamen uygun) şeklinde 7'li likert yapıdan oluşmaktadır. Ölçek maddelerinden 1,2, 7, 8, 13 ve 18. maddeler içsel (intrinsic) dinî yönelim; 3, 5, 12, 20 ve 21. maddeler katı kuralcı (fundamentalist) dinî yönelim, 10, 11, 15, 16 ve 17. maddeler dışsal (extrinsic) dinî yönelim; 4, 6, 9, 14 ve 19. maddeler sorgulayıcı (quest) dinî yönelim boyutlarına aittir.

Bu araştırmada (MROS-R)'in güvenirliği Cronbach's Alpha güvenirlik analizi kullanılarak tekrarlanmış ve ölçeğin alt boyutlarının Cronbach's alpha katsayıları; içsel yönelim için (.846), dışsal dinî yönelim için (.748), sorgulayıcı yönelim için (.717) katı kuralcı yönelim için (.736) olarak bulunmuştur.

Ölçeklerin alt boyutlarının ve toplam puanlarının Cronbach's Alpha katsayıları incelendiğinde, ölçekler ve alt faktörleri için elde edilen güvenirlik değerlerinin (.36) ile (.95) arasında değiştiği görülmektedir. Güvenirlik değerinin (.70) ve üstü olması iyi güvenirliğe işaret ettiği alan yazında²³ belirtildiğinden dinî yönelim ve sosyal medya ölçekleri ve alt faktörlerinin iyi güvenirliğe işaret ettiği görülmektedir. Benlik kuramı ölçeğinin toplam puanı iyi bir güvenirlik değerine sahip iken bazı alt faktörlerinden elde edilen ölçümlerin

²¹ Nilüfer Ercan, *Evlilikte Kadına Yönelik Fiziksel Şiddete İlişkin Tutumların Yordayıcıları: Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik, Sistemi Meşrulaştırma Ve Dinî Yönelim* (Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009).

²² Hacer Harlak-Mehmet Eskin-F. Demirkıran, "The Development And The Psychometric Investigation Of The Muslim Religious Orientation Scale", *International Journal of Psychology* 43/4 (2008), 63.

²³ Sameena Salvucci- Elizabeth Walter, Valerie Conley- Steven Fink- Mehrdad Saba, *Measurement Error Studies At The National Center For Education Statistics* (Washington, DC: ERIC, 1997).

güvenirliğinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Ölçek bir bütün olarak ele alındığında ise elde edilen ölçümlerin yeterli güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir²⁴.

2.3. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Araştırmanın amacı ve problemlerine uygun şekilde belirlenmiş dört bölümden oluşan bir anket formu aracılığıyla 1 Mayıs 2023 – 16 Haziran 2023 tarihleri arasında verilerin toplanması gerçekleştirilmiştir. Anket formunun içeriği, doldurulması ve sonrasında yapılacak işlemler ile ilgili gerekli bilgiler anket uygulamasına başlamadan önce açıkça belirtilmiştir. Araştırmaya katılım hususunda samimi cevapların verilmesinin ve gönüllü katılımın esas olduğu önemle vurgulanmıştır. Soruların cevaplandırılma süresi bir ders saati (40 dk) olacak şekilde belirtilmiştir. Anket uygulaması okul ortamında gerçekleştirildiği için öğrencilere ulaşma konusunda Milli Eğitim Bakanlığının yetkili kurumlarından gerekli izinler alınmıştır. Anket uygulaması sonucunda anket formunu dolduran toplam katılımcı sayısı 1291'dir.

Örneklem grubu ve özellikleri ile sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dinî yönelim düzeyine ilişkin tanımlayıcı bulgular frekans ve yüzde analizi ile ortalama ve standart sapma gibi tanımlayıcı istatistik yöntemleri ile tespit edilmiştir. Veri analizinde, sırasıyla betimsel istatistik ölçüleri (frekans ve yüzdeleri), çarpıklık ve basıklık istatistikleri, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), basit doğrusal korelasyon analizi ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

Çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmadan önce ilgili analizin varsayımlarının karşılanma durumları incelenmiştir. İlk olarak kestirilen değerler ile gözlenen değerler arasındaki farkların normal dağılımını belirlemek amacıyla ZPRED-ZRESID grafiği incelenmiş ve bu grafiğin elips şeklinde olduğu yani artık değerlerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. İkinci varsayım olan yordayıcı değişkenler ile yordanan değişken arasındaki ilişkinin doğrusal olup olmadığını belirlemek amacıyla çizilen grafikler incelendiğinde bu varsayımında karşılanmış olduğu tespit edilmiştir. Üçüncü varsayım olan çoklu bağlantılı problemi için VIF ve tolerans değerleri incelenmiş ve VIF değerlerinin 3.703 ile 4.892 aralığında, tolerans değerlerinin ise 0.204 ile 0.266 aralığında değiştiği görülmüş olup yordayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olmadığı belirlenmiştir. Son varsayım olan yordanan değişkenin normal dağılıma sahip olup olmadığını belirlemek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde, yordanan değişkenin normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür. Veri analizinde SPSS paket programı (versiyon 25) kullanılmış olup istatistiksel anlamlılık için (.05) düzeyi dikkate alınmıştır.

3. Bulgular

Araştırmada bireylerin sosyal medya bağımlılıkları, benlik algıları ve dinî yönelimleri ve bunların birbirleri ile olan ilişkileri ve etkileşimleri ele alınmaktadır. Bu bağlamda söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilere dair ortaya atılan hipotezler test edilmekte ve elde edilen bulgular grafik ve tablolarla sunulmaktadır.

²⁴ Ralf A. L. F. Van Griethuijsen Vd., "Global Patterns in Students' Views Of Science And Interest In Science", *Research In Science Education* 45/4 (2015), 581-603.

3.1. Katılımcıların Sosyal Medya Bağımlılığı, Benlik Algısı ve Dinî Yönelim Düzeylerine İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

Veri toplama araçları olarak kullanılan Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği, Benlik Kuramı Ölçeği ve Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dinî Yönelim Ölçeğinin lise öğrencileri tarafından algılama düzeyleri belirlenirken aşağıdaki formül kullanılarak kesme puanları belirlenmiştir²⁵:

$$SA = \frac{YS - DS}{SS}$$

Burada; SA seçenek aralığını, YS en yüksek seçeneği, DS en düşük seçeneği ve SS ise seçenek sayısını göstermektedir. Mevcut çalışmada ölçme araçları beşli ve yedili likert türünde olduğundan, seçenek aralığı yukarıdaki formül kullanıldığında beşli likert için .80 ve yedili likert için ise .86 olarak bulunmuştur. Buna göre beşli likert için ortalaması beşe yakın değerlerin yüksek, bire yakın değerlerin ise düşük düzey; yedili likert için ortalaması yediye yakın değerlerin yüksek bire yakın değerlerin ise düşük düzey olduğu görülmektedir. Beşli likert ölçekler için 1.00 -1.80 aralığı en düşük düzey iken, 4.20 – 5.00 aralığı en yüksek düzey ve orta nokta ise 3.40 olarak belirlenmiştir. Buna göre bir faktörün ortalama değeri 3.40 üstünde ise ortama üstü olarak kabul edilebilir. Yedili likert ölçekler için ise 1.00 -1.86 aralığı en düşük düzey iken, 6.14 – 7.00 aralığı en yüksek düzey ve orta nokta ise 3.58 olarak belirlenmiştir. Buna göre bir faktörün ortalama değeri 3.58 üstünde ise ortalama üstü olarak kabul edilebilir.

Tablo 1: Ölçme araçları ve alt boyutlarına ilişkin betimsel istatistikler

Ölçme araçları ve alt faktörler	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart sapma
Fiziksel Görünüm (FG)	4.00	20.00	13.89 (3.48)	3.70
Fiziksel Sağlık (FS)	4.00	20.00	12.83 (3.21)	3.47
Zekâ (Z)	4.00	20.00	11.79 (2.95)	3.16
Akademik Başarı (AB)	4.00	20.00	13.85 (3.46)	3.29
Serbest Zaman Etkinlikleri (SZE)	4.00	20.00	13.30 (3.33)	3.48
Kişilik (K)	5.00	20.00	14.49 (3.62)	2.87
Aile İlişkileri (Ai)	4.00	20.00	15.22 (3.81)	4.03
Yakın İlişkiler (Yİ)	4.00	20.00	16.28 (4.07)	3.14
Arkadaşlık (A)	4.00	20.00	16.33 (4.08)	3.35
Benlik Kuramı Toplam Puan	78.00	172.00	127.96(3.55)	17.14
İçsel Dinî Yönelim (İDY)	6.00	42.00	36.29 (6.05)	7.37
Katı Kuralcı Dinî Yönelim (KKDY)	5.00	35.00	25.16 (5.03)	7.14
Dışsal Dinî Yönelim (DDY)	5.00	35.00	26.26 (5.25)	7.22
Sorgulayıcı Dinî Yönelim (SDY)	5.00	35.00	20.59 (4.12)	8.05
Meşguliyet	12.00	60.00	33.98 (2.83)	10.47
Duygu Durum Düzenleme	5.00	25.00	13.47 (2.70)	5.74
Tekrarlama	5.00	25.00	10.97 (2.19)	4.97
Çatışma	19.00	89.00	38.99 (2.05)	14.61
Sosyal Medya Bağımlılığı Toplam Puan	41.00	186.00	97.41 (2.38)	29.82

Tablodaki parantez içinde verilen değerler madde sayısına bölünmüş ortalamaı temsil etmektedir.

²⁵ Huseyin Uzunboyulu-Okan Sarigöz, "The Evaluation Of Anthropological Attitudes Towards Social Professional And Lifelong Learning In Terms Of Some Variables", *Anthropologist* 21/3 (2015), 439-449.

Tablo 1'e göre, sosyal medya bağımlılığı ve alt boyutlarına ilişkin ortalamalar incelendiğinde 2.05 ile 2.83 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Benlik Kuramı ölçeğinin toplam ve alt boyutlarına ilişkin ortalamaların 2.95 ile 4.08 aralığında değiştiği görülmektedir. 3.40 değerinin ortalama olduğu dikkate alındığında, fiziksel sağlık ve zekâ puanları ortalama altında iken diğer değerlerin ortalama üstünde olduğu tespit edilmiştir. Dinî yönelim toplam puanı ve alt boyutlarına ilişkin ortalamalar incelendiğinde ise, 4.12 ile 6.05 aralığında değiştiği görülmektedir. Orta noktanın 3.58 olduğu dikkate alındığında ergenlerin dinî yönelim toplam puanı ve alt boyutlarına ilişkin algı düzeylerinin ortalamanın üstünde olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Katılımcıların Yaş Düzeyi ile Sosyal Medya Bağımlılığı, Benlik Algısı ve Dinî Yönelim Düzeylerine İlişkin Bulgular

3.2.1. Sosyal Medya Bağımlılığı ile Yaş İlişkisine Yönelik Bulgular

Ergenlerin yaş düzeyleri ile sosyal medya bağımlılıkları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgular tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Ergenlerin yaş düzeyleri ile sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi

Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yaş İlişkisi	r
Meşguliyet ve Yaş	-.024
Duygu Durum Düzenleme ve Yaş	.014
Tekrarlama ve Yaş	-.019
Çatışma ve Yaş	-.033
Sosyal Medya Bağımlılığı Toplam Puan ve Yaş	-.025

* $p < .05$; ** $p < .001$

Tablo 2 incelendiğinde ergenlerin sosyal medya bağımlılığı ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Araştırmanın ergenlik çağındaki bireyler üzerinde gerçekleştirilmesi nedeniyle yaş aralığının sığ olması; bu ilişkinin anlamlı çıkmamasının temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

3.2.2. Ergenlerin Yaş Düzeyleri ile Benlik Algısı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ergenlerin yaş düzeyleri ile benlik algısı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgular tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Ergenlerin yaş düzeyleri ile benlik algısı arasındaki ilişkilere ait korelasyon analizi sonuçları

Benlik Algısı ve Yaş İlişkisi	r
Fiziksel Sağlık (FS) ve Yaş	-.049
Zeka (Z) ve Yaş	.034
Akademik Başarı (AB) ve Yaş	-.012
Serbest Zaman Etkinlikleri (SZE) ve Yaş	.004
Kişilik (K) ve Yaş	-.005
Aile İlişkileri (Aİ) ve Yaş	-.003
Yakın İlişkiler (Yİ) ve Yaş	-.063*
Arkadaşlık (A) ve Yaş	-.056
Benlik Kuramı Toplam Puan ve Yaş	-.022

* $p < .05$; ** $p < .001$

Tablo 3 incelendiğinde ergenlerin benlik algısı ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı benlik kuramı ölçeğinin alt boyutlarından sadece yakın ilişkiler ile negatif yönde ve çok düşük düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

3.2.3. Ergenlik Dönemindeki Bireylerde Yaş ile Dini Yönelim İlişkisine Yönelik Bulgular

Ergenlerin yaş düzeyleri ile dini yönelim arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgular tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: Ergenlerin yaş düzeyleri ile dini yönelim arasındaki ilişkiye ait korelasyon analizi sonuçları

Dini Yönelim ve Yaş	R
İçsel Dini Yönelim (İDY)	-.015
Katı Kuralcı Dini Yönelim (KKDY)	-.022
Dışsal Dini Yönelim (DDY)	-.051
Sorgulayıcı Dini Yönelim (SDY)	.049

* $p < .05$; ** $p < .001$

Tablo 4 incelendiğinde ergenlerin dini yönelim ve alt faktörlerinin yaş düzeyi ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkilere sahip olmadığı tespit edilmiştir. Ergenlerin dini yönelimlerinin yaş düzeyine göre farklılaşması için tek yönlü varyans analizi yapılmış ve elde edilen bulgular tabloda verilmiştir.

Tablo 5: Ergenlerin dini yönelimlerinin yaş değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü ANOVA sonuçları

Değişkenler	Yaş düzeyi	N	$\bar{X}$	SS	Sd	F	Fark (Tukey)
İçsel Dini Yönelim	(1)14 yaş	119	37.99	4.31	3-1064	3.22*	1 > 2 1 > 3
	(2)15 yaş	405	35.82	7.56			
	(3)16 yaş	349	35.98	7.85			
	(4)17 yaş	195	36.81	7.42			
Katı Kuralcı Dini Yönelim	(1)14 yaş	119	25.28	6.54	3-1064	1.04	Fark yok
	(2)15 yaş	405	25.52	7.16			
	(3)16 yaş	349	24.62	7.29			
	(4)17 yaş	195	25.29	7.17			
Dışsal Dini Yönelim	(1)14 yaş	119	27.21	6.00	3-1064	1.07	Fark yok
	(2)15 yaş	405	26.36	7.31			
	(3)16 yaş	349	26.12	7.13			
	(4)17 yaş	195	25.76	7.84			
Sorgulayıcı Dini Yönelim	(1)14 yaş	119	20.85	8.15	3-1064	4.92*	3 > 2
	(2)15 yaş	405	19.51	8.18			
	(3)16 yaş	349	21.74	7.72			
	(4)17 yaş	195	20.61	8.04			

Not: * $p < .05$

Dini yönelim alt faktörlerinin yaş düzeyine göre farklılaşması incelendiğinde elde edilen bulgulara göre içsel dini yönelim ve sorgulayıcı dini yönelim alt faktörlerinin yaş düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılığa sahip olduğu belirlenmiştir ($p < .05$). Farklılığın kaynağını belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Buna

göre 14 yaşındaki ergenlerin içsel dini yönelim düzeyleri hem 15 yaş hem de 16 yaş ergenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 16 yaşındaki ergenlerin sorgulayıcı dini yönelim düzeylerinin de 15 yaşındaki ergenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Dinî Yönelim ile İlgili Bulgular

3.3.1. Sosyal Medya Bağımlılığı ile Dinî Yönelim Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Ergen bireylerin sosyal medya bağımlılık düzeyleri ile dinî yönelimleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için Pearson korelasyon katsayısı kullanılmış ve elde edilen bulgular tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Ergenlerin sosyal medya bağımlılığı ile dinî yönelimi arasındaki ilişkilere ait korelasyon sonuçları

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Meşguliyet	--								
2. Duygu Durum Düzenleme	.60**	--							
3. Tekrarlama	.55**	.38**	--						
4. Çatışma	.60**	.49**	.62**	--					
5. Sosyal Medya Toplam Puan	.85**	.71**	.74**	.90**	--				
6. İçsel Dinî Yönelim	-.07*	-.07	-.03	-.13**	-.11**	--			
7. Katı Kuralcı Dinî Yönelim	-.12**	-.08*	-.01	-.05	-.08*	.57	--		
8. Dışsal Dinî Yönelim	.00	.00	.05	.01	.01	.60**	.58**	--	
9. Sorgulayıcı Dinî Yönelim	.10*	.12**	.12**	.20**	.18**	-.10*	-.11**	.05	--

Not: * $p < .05$; ** $p < .01$

Tablo 6 incelendiğinde, sosyal medya bağımlılığı ölçeği toplam puanı ile dinî yönelim ölçeği alt faktörleri arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Sosyal medya bağımlılığının dinî yönelim ölçeğinin alt faktörlerinden “içsel dinî yönelim” ile ters yönde ve düşük düzeyde ($r = -.11$; $p > .05$); “sorgulayıcı dinî yönelim” ile pozitif yönde ve düşük düzeyde ($r = .18$; $p > .05$) istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan ergenlerin sosyal medya bağımlılığının “dışsal dinî yönelim” ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir ($r = .01$; $p < .05$). Bu bulgulara göre “dışsal dinî yönelime sahip olan ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeyi, içsel dinî yönelim düzeyine sahip ergenlerden daha yüksektir.” hipotezi reddedilmektedir.

Araştırma kapsamındaki “Katı kuralcı dinî yönelim gösteren ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeyi düşüktür.” hipotezini test etmek için korelasyon değeri incelenmiş ve elde edilen bulgulara göre ergenlerin “katı kuralcı dinî yönelim” düzeyleri ile sosyal medya bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak negatif yönde ve düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir ($r = -.08$; $p > .05$). “Sorgulayıcı dinî yönelim” ile sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişki incelendiğinde ise sorgulayıcı dinî yönelim gösteren katılımcıların bağımlılık düzeylerinin, diğer dinî yönelim çeşitlerine sahip katılımcılara göre daha yüksek

olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu “Sorgulayıcı dinî yönelim gösteren ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeyi yüksektir.” hipotezini doğrulamaktadır.

Ergenlerin “meşguliyet” düzeyleri ile dinî yönelim ölçeğinin toplam puanı arasındaki korelasyonun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($r = -.03$; $p < .05$). Bu bulgu “Ergenlerin dinî yönelim boyutu, sosyal medya bağımlılığı alt boyutlarından meşguliyet boyutu ile ilişkilidir.” hipotezinin reddedileceğini göstermektedir. Ayrıca ergenlerin “tekrarlama” alt boyutuna ilişkin bağımlılık düzeyleri ile dinî yönelim ölçeğinin toplam puanı arasındaki korelasyonun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($r = -.01$; $p < .05$). Bu bulgu “Ergenlerin dinî yönelim boyutu, sosyal medya bağımlılığı alt boyutlarından tekrarlama boyutu ile ilişkilidir.” hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

3.3.2. Benlik Algısı ile Dinî Yönelim Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Ergenlerin benlik algıları ile dinî yönelimleri arasındaki ilişki incelenmiş ve elde edilen bulgular tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Ergenlerin benlik algısı ile dinî yönelimi arasındaki ilişkilere ait korelasyon sonuçları

	1.	2.	3.	4.	5.
1. İçsel Dinî Yönelim	--				
2. Katı Kuralcı Dinî Yönelim	.57**	--			
3. Dışsal Dinî Yönelim	.60**	.58**	--		
4. Sorgulayıcı Dinî Yönelim	-.10*	-.11**	.05	--	
5. Benlik Algısı Toplam Puan	.02	.01	.04	-.01	.02

Not: * $p < .05$; ** $p < .01$

Benlik algısı ve dinî yönelim arasındaki ilişkiye yönelik bulgular incelendiğinde, aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Bu bulgu “Ergenlerin benlik algısı ile dinî yönelimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.” hipotezinin doğrulanmadığını göstermektedir.

3.3.3. Dinî Yönelim- Sosyal Medya Bağımlılığı-Benlik Algısı İlişkisine Yönelik Bulgular

Ergenlerin dinî yönelim düzeylerinin hem sosyal medya bağımlılığı hem de benlik algıları üzerindeki etkisini belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. İlk olarak dinî yönelimin alt faktörlerinin sosyal medya bağımlılığı üzerindeki etkisine ilişkin sonuçlar elde edilmiş ve tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Ergenlerin sosyal medya bağımlılığı üzerinde dinî yönelim düzeyinin etkisine ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizinin sonuçları

Değişkenler	Standartlaştırılmamış değerler		Standartlaştırılmış değerler		P	b'nin %95 GA
	B	b'nin std hatası	B	t testi		
Sabit	98.54	5.35	--	18.41	.000	88.04 ile 109.04
İçsel	-0.52	0.16	-.13	-3.21	.001	-0.84 ile -0.20
Katı Kuralcı	-0.26	0.16	-.06	-1.55	.121	-0.58 ile 0.07
Dışsal	0.48	0.17	.12	2.85	.004	0.15 ile 0.82
Sorgulayıcı	0.56	0.11	.15	4.92	.000	0.34 ile 0.78
R = 0.22			R ² = 0.05			
F ₄₋₁₀₆₃ = 13.17			p = .000			

Tablo 8 incelendiğinde, ergenlerin dinî yönelim düzeyleri ile sosyal medya bağımlılıkları arasında düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir ($R = 0.22$; $R^2 = 0.05$; $p < .05$). Ergenlerin dinî yönelim düzeyi sosyal medya bağımlılık düzeyindeki değişimin %5'ini açıklamaktadır. Tablo 8'deki F değeri incelendiğinde, kurulan modelin anlamlı olduğu görülmektedir. Ergenlerin sosyal medya bağımlılıkları üzerinde etkili olan dinî yönelimlerin göreceli sırası; sorgulayıcı dinî yönelim ($\beta = .15$; $p < .05$), içsel dinî yönelim ($\beta = -.13$; $p < .05$) ve dışsal dinî yönelim ($\beta = .12$; $p < .05$) şeklindedir. Buna göre ergenlerin sorgulayıcı dinî yönelim düzeyleri bir standart sapmalık artarsa sosyal medya bağımlılık düzeyleri (.15) standart sapmalık artış göstermektedir. Ergenlerin içsel dinî yönelim düzeyleri bir standart sapmalık artarsa sosyal medya bağımlılık düzeyleri (.13) standart sapmalık azalma göstermektedir. Son olarak ergenlerin dışsal dinî yönelim düzeyleri bir standart sapmalık artarsa sosyal medya bağımlılık düzeyleri (.12) standart sapmalık artış göstermektedir.

Ergenlerin dinî yönelim düzeylerinin, benlik algısı üzerindeki etkisi incelenmiş ve elde edilen bulgular tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Ergenlerin benlik algıları üzerinde dinî yönelim düzeyinin etkisine ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizinin sonuçları

Değişkenler	Standartlaştırılmamış değerler		Standartlaştırılmış değerler			
	B	b'nin std hatası	B	t testi	P	b'nin %95 GA
Sabit	126.71	3.15	--	40.27	.000	120.54 ile 132.89
İçsel	0.00	0.10	.00	-0.03	.978	-0.19 ile 0.19
Katı Kuralcı	-0.05	0.10	-.02	-0.57	.572	-0.25 ile 0.14
Dışsal	0.13	0.10	.06	1.33	.183	-0.06 ile 0.33
Sorgulayıcı	-0.04	0.07	-.02	-0.56	.573	-0.17 ile 0.09
R = 0.05			R ² = 0.00			
F ₄₋₁₀₆₃ = 0.60			p = .665			

Tablo 9 incelendiğinde, ergenlerin benlik algıları ile dinî yönelimleri arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir ($R = 0.05$; $R^2 = 0.00$; $p > .05$). Tablo 11'deki F değeri incelendiğinde, kurulan modelin anlamlı olmadığı görülmektedir. Buna göre ergenlerin dinî yönelimlerinin benlik algıları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Makalede sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dinî yönelim arasındaki ilişki; “Katılımcıların yaş değişkeni ile dini yönelimleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Katılımcıların sosyal medya bağımlılığı ile dinî yönelimleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Katılımcıların benlik algısı ile dinî yönelimleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Katılımcıların dinî yönelimleri, sosyal medya bağımlılığı ve benlik algıları üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip midir?” şeklinde dört temel hipotez üzerinden incelenmiştir.

İlk olarak ergenlerin sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dini yönelimleri ile yaş düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Ergenlerde sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dini yönelimin yaş düzeyi

açısından anlamlı bir fark oluşturmamasının, gençlerin aynı gelişimsel çağın içerisinde olmalarından, yaş aralığının sığ olması ile geniş bir aralığı kapsamamasından ve benzer demografik özelliklere sahip olmalarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre sosyal medya bağımlılığı ve dinî yönelim arasındaki ilişki incelendiğinde; sosyal medya bağımlılığı ölçeği toplam puanı ile dinî yönelim ölçeği alt faktörleri arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde ilişki olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgu H1 hipotezini desteklemektedir. Sosyal medya bağımlılığının dinî yönelim ölçeğinin alt faktörleriyle ilişkisine dair elde edilen sonuçlara bakıldığında;

- ✓ Sosyal medya bağımlılığının dinî yönelim ölçeğinin alt faktörlerinden “içsel dinî yönelim” ile ters yönde ve düşük düzeyde; “sorgulayıcı dinî yönelim” ile pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
- ✓ Ergenlerin sosyal medya bağımlılığının “dışsal dinî yönelim” ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulguya göre H1a hipotezi reddedilmektedir.
- ✓ Ergenlerin “katı kuralcı dinî yönelim” düzeyleri ile sosyal medya bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak negatif yönde ve düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre H1b hipotezi reddedilmektedir.
- ✓ Ergenlerin “sorgulayıcı dinî yönelim” ile sosyal medya bağımlılıkları arasındaki ilişki incelendiğinde; sorgulayıcı dinî yönelim gösteren katılımcıların bağımlılık düzeylerinin, diğer dinî yönelim çeşitlerine sahip katılımcılara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu H1c hipotezini doğrulamaktadır.
- ✓ Ergenlerin “meşguliyet” düzeyleri ile dinî yönelim ölçeğinin toplam puanı arasındaki korelasyonun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgu H1d hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.
- ✓ Ergenlerin “tekrarlama” alt boyutuna ilişkin bağımlılık düzeyleri ile dinî yönelim ölçeğinin toplam puanı arasındaki korelasyonun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgu H1e hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Literatüre bakıldığında konuya ilişkin yapılan araştırmaların, bu araştırmanın bulgularıyla örtüştüğü görülmektedir. Ergenlerde sosyal medya ve dindarlık ilişkisinin araştırıldığı bir çalışmada, sosyal medya bağımlılığı ölçeğinin alt boyutları olan; “meşguliyet”, “duygu durum”, “tekrarlama” ve “çatışma” boyutlarıyla dindarlık arasında negatif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu neticesinde ergenlerde dindarlık düzeyi yükseldikçe sosyal medya bağımlılığının da düştüğü; dolayısıyla dindarlığın sosyal medya bağımlılığı üzerinde koruyucu ve önleyici bir fonksiyonunun olduğu ifade edilmiştir²⁶.

Konuya ilişkin yapılan başka bir çalışmada gençlerin dindarlık algıları ile yalnızlık, olumsuz dinî başa çıkma, sosyal medyada görünürlük düzeyi ve sosyal medya kullanma düzeyi arasında negatif yönde bir ilişki tespit edilmiş ve gençlerde dindarlık algısı yükseldikçe sosyal medya kullanım düzeyinin de azaldığı görülmüştür. Ayrıca sosyal medya kullanıcılarının dindarlık algıları yükseldikçe sosyal medya hesaplarında ulaşılabilir ve

²⁶ Orhan Gürsu-Ahmet Tevfik Musara, “Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı İle Dindarlık İlişkisi”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2021), 417-438.

görünür olma kısıtlarının da arttığı; kendisini dindar olarak ifade eden bireylerin hesaplarına mahremiyet ile ilgili sınırlılıklar getirdikleri görülmüştür²⁷.

Dindarlık ve problemleri internet kullanımı arasındaki ilişkiyi “sekülerleşme teorisi” çerçevesinde ele alan bir çalışmada internette yer alan içerik ve paylaşımların büyük ölçüde seküler olması ve dinî değerleri temsil etmemesi nedeniyle dindarlığın internet kullanımıyla negatif yönde ilişkili olması gerektiği savunulmuştur²⁸. Bu konuyla benzer nitelikte “sekülerleşme teorisi”ne dayalı olarak Müslüman bir ülkede dindarlık ile sosyal medya kullanımının psikolojik sonuçları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan farklı bir çalışma yapılmıştır²⁹. Üniversite öğrencilerinin yer aldığı bu çalışmada dindarlığın, sosyal medyayı yüz yüze etkileşime alternatif olarak görme faktörü ile olumsuz yönde ilişkili olduğu ve dindarlığın bireyleri sosyal medya kullanımının olumsuz sonuçlarından korurken olumlu sonuçlar için bir alternatif sağlaması açısından sekülerleşme teorisiyle büyük ölçüde tutarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Konuya ilişkin yapılan diğer bir araştırmada da yine sosyal medya kullanımı ile dindarlık arasında negatif anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır³⁰.

Problemleri internet kullanımı, siber zorbalık ve dindarlık ilişkisi üzerine yapılan çalışmada, dindarlıkla problemleri internet kullanımı arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca dindarlığın alt boyutu olan etki, ibadet ve davranış boyutları ve genel dindarlık ile problemleri internet kullanımı arasında negatif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre bireylerin dindarlık dereceleri yükseldikçe problemleri internet kullanım oranının düştüğü ve dindarlığın problemleri internet kullanımı üzerinde azaltıcı ve engelleyici etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır³¹.

Konuya ilişkin yapılan farklı bir çalışmada ise içsel dinî motivasyon, dinî bilinç, dinî değer ve dinî şuur düzeyi yükseldikçe internet bağımlılığının azaldığı tespit edilmiştir. Buna göre sanal ortamda yer alan oyun, kumar, pornografi, gerçek ortamda yaşanan iletişim kopuklukları, gösteriş yapma, müstehcenlik ve teşhir gibi pek çok unsurun dinî yönelimi yüksek olan bireylerin bu ortamlardan uzak olmasına neden olduğu ve dinî yönelimi yüksek olan bireylerde ortaya çıkan anlam, amaç, sorumluluk, vicdan, Allah’a itaat ve otokontrol duygusunun onları sosyal medya bağımlılığından uzaklaştırdığı ifade edilmiştir³².

Konuyla ilişkili olarak mahremiyet, dindarlık ve sosyal medya bağımlılığı üzerine yapılan bir çalışmada; sosyal medya bağımlılığı ve dine öznel önem verme düzeyi arasında düşük düzeyli, negatif yönlü, istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu ve dine öznel önem verme düzeyi arttıkça sosyal medya bağımlılık düzeyinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında çeşitli sosyal medya platformlarını kullanmayan katılımcıların

²⁷ Yahya Turan, “Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dinî Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti Ve Sosyal Medya Kullanımı”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (2018), 395-434.

²⁸ G. Armfield-R.L. Holbert, “The Relationship Between Religiosity And Internet Use”, *Journal Of Media And Religion* 2/3 (2003), 129-144.

²⁹ J.J. Almenayes, “Religiosity And The Perceived Consequences Of Social Media Usage In A Muslim Country”, *Journal Of Arts And Humanities* 3/5 (2014), 108-117.

³⁰ J.J. Almenayes, “Empirical Analysis Of Religiosity As Predictor Of Social Media Addiction”, *Journal Of Arts & Humanities* 4/10 (2015), 44-52.

³¹ Sezai Korkmaz, *Siber Psikoloji: Kişilik Ve Dindarlık* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2021).

³² Necmi Karşı, “Gençlerde İnternet Bağımlılığı Ve Dindarlık İlişkisi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2019), 225-260.

kullanıcılara göre dinin etkisini hissetme puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca dinin etkisini hissetme boyutu, sosyal medya bağımlılığı aracı değişkeni ile incelendiğinde; dinin etkisini hissetmenin sosyal medya bağımlılığı üzerinden dijital mahremiyeti dolaylı olarak etkilediği bulgusuna varılmıştır³³. Sosyal medya bağımlılığı, dindarlık ve ahlaki kayıtsızlık arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada ise sosyal medya bağımlılığı ile ahlaki kayıtsızlık arasında pozitif yönde ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada sosyal medya bağımlılığı ile bireysel dindarlık arasında anlamlı ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu ise dinin ahlaki olanı tercih etme yönündeki motive edici gücü, ahlaki gelişim sürecinde sürekliliği sağlamadaki rolü, insana yüklediği sorumluluk duygusu ve irade gücü ile açıklanmaktadır³⁴.

Pakistanlı üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir çalışmada sosyal medya bozukluğu olan kullanıcılarda dışsal dinî yönelimin daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Sosyal medya kullanım bozukluğu olmayan gençlerin ise içsel dinî yönelim düzeyi daha yüksek çıkmıştır. Buna göre dışsal dinî yönelimin artmasıyla sosyal medya kullanım bozukluğunun da arttığı; içsel dinî yönelimin artmasıyla sosyal medya kullanım bozukluğunun ortaya çıkma olasılığının da azaldığı görülmüştür³⁵. Malezyalı öğrenciler üzerine yapılan bir çalışmada, sosyal medyanın ergenler arasında cinsel istismar davranışı üzerindeki etkisi incelenmiş ve öğrenciler arasında sosyal medya kullanımının yüksek olduğu ve yoğunluğun sosyal medyada fazla zaman harcadığı ancak sosyal medyanın cinsel istismarı etkilemediği ve dindarlık ile cinsel istismar arasında negatif bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır³⁶.

Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerde sosyal medya kullanım süresinin ve eğitim durumunun dindarlığın artmasına nasıl katkı sağladığını inceleyen bir çalışmada ise sosyal medya kullanımı ile dindarlık arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada öğrencilerin sosyal medyadaki olumsuz içerikten ziyade olumlu içeriğe erişmeye daha yatkın olduğu ve öğrencilerin dindarlık düzeyinin yüksek olduğu; öğrenciler arasında sosyal medya kullanımının etkisinin ağırlıklı olarak olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır³⁷. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin sanal dinî iletişim motivasyonlarını saptamak amacıyla gerçekleştirilen bir araştırmada ise öğrencilerin, interneti daha çok dinî bilgileri araştırmak için kullandıkları fakat internette yer alan dinî bilgilere ve sorularına cevap aldıkları site, kişi ya da yazılı materyallere çok fazla güven duymadıkları bulgulanmıştır³⁸.

³³ Ekber Ş. Ahmedi, "Mahremiyet, Dindarlık Ve Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", *Medya Ve Din Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2023), 25-46.

³⁴ Hızır Hacikeleşoğlu, "Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı, Dindarlık Ve Ahlaki Kayıtsızlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (2021), 877-907.

³⁵ M.A. Buzdar-M. Nadeem-T. Fatima-B. Naoreen, "Effects Of Religious Orientations On The Prevalence Of Social Media Disorder Among Muslim University Students In Pakistan", *Journal Of Religion And Health* 59 (2020), 3247-3256.

³⁶ A. Abu Bakar-N. Abas-T. Kasim-J. Saputra-Z. Ibrahim-M. Mohd Dagang- T. Selamat, "The Effect Of Social Media And Religiosity Towards Sexual Misconduct Among Adolescence", *International Journal Of Data And Network Science* 6(2022), 1287-1294.

³⁷ A.J. Sagan- T. Shariffadeen, "Religiosity And Time Displacement: An Examination Of The Effect Of Social Media And Education Background On Islamic University Students' Religiosity", *Kalijaga Journal Of Communication* 5/1 (2023), 1-23.

³⁸ Ü. Kılıç-N. Acar, "Sanal Dinî İletişim Motivasyonları Üzerine Bir Alan Araştırması: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencileri", *Medya Ve Din Araştırmaları Dergisi (Mediad)* 3/1 (2020), 5-22.

Konuyla ilişkili olarak yapılan bir araştırmada, sosyal medyayı dinî amaçlarla kullanan kişi ve kuruluşların dijital dinî önemli ölçüde şekillendirdiği belirtilmiştir³⁹. Johns (2015)'un dine ilgi duyan sosyal medya kullanıcıları üzerine yaptığı araştırmada, dinî içerikli sosyal medya platformlarının dinî organizasyonları ve toplulukları desteklemek için önemli bir çevrimiçi alan sağladığı görülmüştür. Buna göre sosyal medya platformlarının artık, dinî kimliklerin oluşturulduğu ve sergilendiği, dinî grupların da varlık oluşturduğu alanlar olarak tanımlandığı ve bu platformlarda dinî şahsiyetler, gruplar veya temalar etrafında yoğunlaşan yüzlerce menfaat amaçlı grubun da olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca çalışmada pek çok dinî kuruluşun, sanal ortamı dinî mesajları iletmek, dinî yardım faaliyetlerine katılmak ve taraftarlarına sürekli manevi destek sağlamak için bir araç olarak kullandığı belirtilmiştir⁴⁰.

Oyman (2016) tarafından sosyal medya dindarlığını ele alan bir çalışmada, sosyal medya kullanıcılarının dinî inanç ve değerlerini sosyal medya ortamına taşıdığı; yardımlaşma ve birbirine dua etme hususunda bireylerin sosyal medyayı yoğun olarak kullandığı ve insanların yapmadığı bir ibadeti yapmış gibi göstermesi ya da yapmasa bile önemli bir ibadet olduğunu sosyal medya ortamında paylaşması bireyin sosyal medya ortamında yaşadığı dindarlığın göstergeleri olarak ifade edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada bireylerin dindar olarak algılanmak için dindar görünümlü paylaşımlarda bulundukları, dinî günlerde o günün anlam ve önemini ifade eden mesajlar göndererek bunu dinî bir vecibe olarak algıladıkları belirtilmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların %45'i sosyal medyadaki dinî bilgilerin hurafe bilgiler olduğunu, %40'ının ise Kur'an'a dayanmayan bilgiler içerdiğini ifade etmektedir. Böylelikle sosyal medyada tecrübe edilen dindarlığın daha çok kültürel ve gösterişe dayalı bir dindarlık olduğu belirtilmiştir⁴¹. Sosyal medya dindarlığını ele alan başka bir çalışmada ise 15-21 yaş aralığındaki gençlerden oluşan katılımcıların, sosyal medyayı aktif olarak kullandıkları, sosyal medyada yer alan dinî bilgilere güvenmedikleri ve ahlaki hususlara uymayan içerikleri engelledikleri sonucuna ulaşılmıştır⁴².

Medya-din ilişkisinin iletişim ve İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde karşılaştırmalı olarak incelendiği bir çalışmada, katılımcı öğrenciler dinî pekiştirme ve dinî bilgi edinmede ilk olarak geleneksel bilgi kaynaklarına yöneldiklerini fakat bunun yeterli olmadığını hissettiklerinde sosyal medya üzerinden dinî bilgi edinmeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. İlahiyat Fakültesi öğrencileri, medyayı dinî bilgi kaynaklarını araştırma ve farklı dinî bilgilere ulaşma anlamında kullanmayı daha çok tercih ettiklerini söylemişlerdir. İletişim Fakültesinde okuyan kız öğrencilerin büyük çoğunluğu ise dinî bilgiyi öncelikle sanal ortamdan aldıklarını ve dinî inançlarını medya üzerinden pekiştirdiklerini bildirmişlerdir. Ayrıca katılımcılar, ağırlıklı olarak gençlerin sosyal medyadaki dinî paylaşımlardan olumsuz etkilendiğini gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Sosyal medyaya eleştirel bir tutum sergileyen katılımcılar, sanal ortamda objektiflikten uzak olan,

³⁹ H.A. Campbell-A. Vitullo, "Assessing Changes In The Study Of Religious Communities In Digital Religion Studies, Church, Communication And Culture", *Church, Communication And Culture* 1/1 (2016), 73-89.

⁴⁰ M.D. Johns, "Facebook Gets Religion: Fund-Raising By Religious Organizations On Social Networks", *The Changing World Religion Map : Sacred Places, Identities, Practices And Politics*, ed. S. B. Brunn (Springer, 2015), 3781-3794.

⁴¹ Nihat Oyman, "Sosyal Medya Dindarlığı", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2016), 125-167.

⁴² S. Arıcan-H. Yalvaç Arıcı, "Sosyal Medyanın Gençlerin Din Algısına Etkileri", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2 (2021), 1062-1106.

gruplaşmaya dayalı taraf tutan içeriklerin bulunması, farklı dinî akımların ortaya çıkması, dinî bilgi seçiminde çok fazla dinî bilgi birikimi olmayan gençlerin zorluk yaşaması, ailenin sağlaması gereken işlevi sanal ortamların üstlenmesi, yeni ve farklı olarak düşünülen akımlara ilgi ve merak gibi nedenlerle gençlerin sosyal medyadan olumsuz etkilenebileceğini ifade etmişlerdir⁴³. Üniversiteli bireylerde internetten dinî bilgi edinme sürecinin araştırıldığı bir çalışmada, üniversite bünyesinde medya ve din dersi alan katılımcıların almayanlara oranla, “içerik üreticisinin veya yazarının belirtilip belirtilmediği, yararlanılan internet sitesinin künyesi ile yayın amacının açıkça belirtilip belirtilmediği, yararlanılan kaynağın resmi bir dinî kurumun resmi web sayfası veya sosyal medya hesabı olup olmadığı, içeriklerin referans ve kaynakça sistemine sahip olup olmadığı” gibi hususlarda daha dikkatli oldukları ve eleştirel yaklaşıtları görülmüştür⁴⁴.

Teknoloji ve yeni medya, genel olarak insan yaşamını yeniden tanımlamaktayken neo-paganizm de yeni dünya görüşleri ve keşif özgürlüğü gibi nedenlerle dini etkilemiştir. Bu teknolojik büyülenme, post modernizmle birlikte farklı gerçeklik anlayışlarının ve daha az kurumsallaşmış ve hatta marjinalleştirilmiş manevi yolların popüleritesinin teşvik edildiği yeni dinî akımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dos Santos’a göre dijital medyaya ait dinler kategorisine gönderme yapan “siber din”, “teknopaganizm” gibi pek çok terim bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, bu dinler “açık kaynaklı dinler”, “kendin yap dinleri” veya “topla ve karıştır dinler” olarak da tasavvur edilmektedir. Teknopaganizm, araştırmacılar tarafından çeşitli neo-pagan akımların çevrimiçi olarak yeniden uyarlanması şeklinde incelenmektedir. Dijital ortama atfedilen dinî anlamların ortaya çıkışıyla birlikte yapay olan bir sistem tarafından birbirine bağlı algoritmik ortama atfedilen sibernetik yeni bir maneviyat biçimi ortaya çıkmıştır. Örneğin dijital ortamda gerçekleştirilen dinî bir ritüelde tüm katılımcıların dışarıdan görülemeyen bir tür ortak alanda hareket ettikleri ve bunu yaparken Oculus Rift (sanal gerçeklik gözlüğü) taktıkları gözlenmiştir. Dos Santos’ un bu ritüele ilişkin yaptığı analizde bu dijital teknolojik cihazların, kutsal olanın yanı sıra diğer insanlarla veya diğer ortamlarla bağlantı kurmak için dinî faaliyetlere aracılık ettiği ve bu tecrübenin sanal alanda meydana gelen yoğun bir duyuşsal inanç deneyimini temsil ettiği ifade edilmiştir⁴⁵. Konuyla ilgili yapılan bir çalışmada dijital dinlerle birlikte ortaya çıkan ritüel formlardan birinin de “siber hac” olduğu ifade edilmiştir. Hac ritüeli gibi dinî ritüellerin sanal ortamda deneyimlenmesinin, bu tür deneyimlerin sanal ortamda kendi kendine aracılık eden ve bireyselleştirilmiş, özgürleştirilmiş bir ibadet formu sunmasından kaynaklandığı belirtilmiştir⁴⁶.

Dinî çoğulculuk, sanal dünyanın genel karakteri halini alarak tüm inançların aynı ekranın arkasındaki sanal dünyada bir arada, tüm kullanıcılara aynı uzaklıkta olan Metaverse Evreni’nde konumlandırmayı mümkün hale getirmiştir. Facebook’un adının Meta olarak değiştirilmesi ve Metaverse Projesi’nin kullanıcılarla paylaşılmasının ardından

⁴³ N.S. Çetin, “Gençlerin Dinî Kimliğinde Medya Etkisi: İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Ve İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Medya Ve Din Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (2021), 137-152.

⁴⁴ M. Temel-M. Eken-H. Aydın, “İnternet Üzerinden Dinî Bilgi Edinme Süreci Ve Eleştirel Yeterlilikler: Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (2018), 1121-1130.

⁴⁵ V.D. Santos, “(Techno)Paganism: An Exploration Of Animistic Relations With The Digital”, *Religions* 14/1382 (2023), 2-23.

⁴⁶ F. Biggio, “Religion And Immersive Reality”, *Annali Di Studi Religiosi* 24(2023), 183-202.

dinî topluluklar, çeşitli motivasyonlarla bir araya gelerek Metaverse yapılar oluşturmuşlardır. Manevi motivasyonla sosyal medya ve Metaverse'e yönelen sosyal medya kullanıcılarının sanal ortamları dinî pratikler için başka hangi biçimlerde kullanılabileceği sosyal medya kullanımı ve dinî yönelim açısından yeni bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından dijital din başlığı altında, dijitalleşme, sanallaşma gibi kavramlardan dinin nasıl etkilendiği; bunun yanında inanç, ibadet, maneviyat gibi dinî olgular için dijital potansiyelin nasıl kullanıldığı incelenmektedir⁴⁷.

Post-moderniteyle birlikte iletişim aracının iletişimin kendisini yuttuğu ve iletişimin öznesi hâline geldiği ayrıca kameranın izleyiciye yöneltmiş bir silah haline geldiği küresel dünyada modern yazılı kültürden sözlü kültüre yeniden dönüş yaşanmıştır. Sözlü kültürün yeniden icat edilmesiyle birlikte post-modern dijital medya insanı tek tipleştirilmiş ve spesifik olarak dijital medya üzerinden insanların kendi medyalarını kurmalarına neden olmuştur. Dijital medya üzerinden insanların kendilerini var etmeye çalışması özgürleşmeyi beraberinde getiriyor gibi gözükse de bu durum neo-paganizm biçimlerini kışkırtmıştır. Bunun sonucunda insanın dijital medyada özgürleştiğini zannederken kendisini tanrılaştırdığı, dijital medya üzerinde, mikro tanrıçıkların icat edildiği ve bir özgürlük yanılsamasının yaşandığı görülmektedir⁴⁸. Aupers'in tekno-paganizmin çevrimiçi dönüşümü üzerine yaptığı çalışma, bireylerin ve toplulukların dünya görüşlerini nasıl şekillendirebileceğini, dijital olan pek çok unsurun insanlar tarafından nasıl kutsal öğeler haline getirebileceğini göstermektedir⁴⁹. Postmodern çağda ortaya çıkan tekno-pagan dijital dünya, dijitalleşen, makine haline gelen, ruhsuzlaşan, dinlerin devre dışı kaldığı, teknolojinin mistik bir havaya büründürülerek kutsandığı bir insan tipini dayatmaktadır⁵⁰. Bütün bu hususlar ise gençler için kimlik gelişimlerini zedeleyen ve yanlış aidiyetlere yönelmelerini sağlayan pek çok tehdit edici unsur içerisindedir barındırmaktadır. Z kuşağı gençleri, temel eserler ile kişisel inançlar arasında kurumsallaşmış dinin ve din adamlarının, eğitim ve öğretimin girmediği bir dijital kültürün içinde bulunmaktadırlar. İnternet tabanlı iletişim üçüncü milenyum gençliğinin kendi kişisel inançlarını kurma yönünde hızlı adımlar atmasına neden olmakta iken geleneksel dinler, dijital dinin giderek genişleyen etki alanı içinde gençler arasında zamanla önemini yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır⁵¹.

Youtube, Instagram gibi görsel paylaşım odaklı platformların yaygınlaşması dinî benlik sunumlarının görsel yönünü de ön plana çıkarmıştır. Örneğin Amerikalı Müslüman kadınlar tarafından hazırlanan Somewhere in America #MIPSTERZ isimli moda videosu dinî kimlik sunumlarında sosyal konumları farklı olan genç kadınların deneyimlerini temsil etmektedir. Bu ortamda İslâmî açıdan hayâ, takva, gelenek gibi kavramların yanı sıra

⁴⁷ Ş. Işıklı, "Dijital Dinin Yeni Görünümleri", *Diyanet Dergisi* Kasım/383 (2022), 38-41.

⁴⁸ Yusuf Kaplan, "İnsan Dijital Medyanın Kölesidir." (Görüşmecisi: TRT Akademi, Görüşme Transkripsiyonu), *TRT Akademi* 1/2(2016), 659-679.

⁴⁹ S. Aupers, "Where The Zeroes Meet The Ones. Exploring The Affinity Between Magic And Computer Technology", *Religions Of Modernity*, ed. S. Aupers, & D. Houtman, (Boston: Brill, 2010), 1-30.

S. Aupers-D. Houtman, "Religions Of Modernity: Relocating The Sacred To The Self And Digital", *Religions Of Modernity*, ed. S. Aupers, & D. Houtman, (Boston: Brill, 2010), 2019-238.

⁵⁰ Yusuf Kaplan, "Tekno-Pagan Dijital Uyarılık: İnsanın Özgürleşme Serüveninin Köleşmeye Dönüşmesi", *Yenişafak* (20.03.2020).

⁵¹ H. Gökbayrak- Ş. Işıklı, "Dijital Din Teorisi: Dijital Din Geleneksel Dine Karşı", *Yapay Zeka, Transhümanizm Ve Din*, ed. M. Özdemir, (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021), 105-145.

modaya uygun şık tarzlar benlik sunumu olarak gerçekleştirilmektedir⁵². Türkiye'deki ilk tesettür defilesi otuz yılı aşkın bir süre önce gerçekleşmeye başlasa da bunun bir benzeri sosyal medyada fenomenler tarafından zaman sınırlaması olmadan devamlı olarak sürdürülmektedir. Bununla birlikte, örtünmenin ahlaki bir vecibe olduğu İslâm ile tüketim, statü, haz ve güzellik de dâhil olmak üzere bu kadar dünyevi olgunun bir araya geldiği podyum kavramının yan yana gelmesi; gerek gerçek hayatta gerek sosyal medyada çelişkili bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Görsel paylaşım odaklı sosyal medya uygulamalarında, kataloglarda ve podyumlarda üretilen ideal Müslüman kadın imajı kozmopolit, modaya uygun, görünür ve güzel olanı temsil etmekte ve insanları tüketmeye yöneltmektedir. Örtünme modasının öncelikle orta sınıf kadınlara pazarlanması ve sosyal medyanın bunun için ucuz ve kolay ulaşılabilir bir ortam sağlaması nedeniyle bu görüntüler büyük bir kesime hitap etmektedir⁵³.

Konuya ilişkin olarak Işık⁵⁴ tarafından yapılan İsmail Ağa Cemaati ve Cerrâhî Grubu mensubu kadınların dindarlıklarının karşılaştırılmalı olarak incelendiği bir araştırmada, İsmail Ağa Cemaati din önderlerinin üyelerine sosyal medya kullanmamaya ve fotoğraf paylaşmamaya yönelik uyarılarına rağmen cemaatin genç kadın üyelerinin farklı amaçlarla sosyal paylaşım sitelerinden faydalandıkları; bazılarının internetten cemaatin ünlü erkek hocalarının sohbetlerini dinledikleri belirtilmiştir. Bunun yanında anonim kimliklerle cemaatin hocalarının fotoğraflarına ve sözlerine yer veren paylaşımlar yapan hesaplar olduğu görülmüştür. Ayrıca çarşaf, cemaate özgü çamaşırlar, elbise ve gelinlik dikimi ve satışı yapan sayfaların bulunduğu, bunların ise tesettür modası pazarlayan popüler internet sitelerine alternatif bir fonksiyona sahip olduğu ifade edilmiştir. Cerrâhî kadınlarında ise internet ve sosyal medya kullanımı ile ilgili olumsuz bir değerlendirmenin yer almadığı, din önderlerinin medya kullanımını bir iletişim aracı olarak gördüğü ve bunların kullanımında esas olanın niyet olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca sosyal medya hesabı olan kadın üyelerin doğrudan kendi kimlik bilgileri ve profil resimleriyle hesap açabildikleri ve bu paylaşım sitelerini aktif olarak kullanabildikleri, özel hayatlarına dair paylaşımlarda bulunabildikleri görülmüştür. Aynı zamanda çalışmada Pazartesi ve Perşembe akşamları Tekke'den internetten canlı yayın yapıldığı ve bu yayınların özel bir şifreleme sistemiyle katılım sağlanarak izlenebildiği belirtilmiştir. Bu sonuç ise giderek yaygınlaşan sanal dinî uygulamaların ülkemizdeki haline bir örnek teşkil etmektedir.

Yapılan araştırmalarda genel olarak sosyal medya ve dindarlık arasında net bir ilişki tespit edilememiştir. Fakat dinî tecrübenin görünürlüğü ve uygulama şekli İslâmî açıdan tek olsa da küresel dünyanın bir sonucu olan sosyal medya ile dinî uygulamalar, kişiden kişiye değişebilen ve giderek çoğul hale gelen bir husus olmaya doğru hızla ilerlemektedir. Özellikle hızlı bir değişimin bulunduğu, haz odaklı paylaşımların yer aldığı sosyal medyada, dinî bir vecibe olan tesettürü uyguladığını düşünen Müslüman genç kadınların aslında bunu yerine getirirken haz odaklı davrandıkları, ayet yerine modayı esas aldıkları ve bunun sonucunda tüketim kültürünün hem öznesi hem de nesnesi haline geldikleri gözlenmektedir.

⁵² M. Lövheim-E. Lundmark, "Kimlik", *Dijital Din: Dijital Medyada Dinî Pratikleri Anlamak*, ed. H. A. Campbell-R. Tsuria (İstanbul: İz Yayıncılık, 2023), 100-124.

⁵³ B. Gökarıksel-A.J.Secor, "Islam on the Catwalk: Marketing Veiling- Fashion In Turkey", *The Changing World Religion Map*, ed. S. D. Brunn (Springer, 2015), 2581-2595.

⁵⁴ Zehra Işık, *Modern Kentte Farklı kadınlar Farklı Dindarlıklar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021).

Sosyal medya ortamı, bireyin düşünce dünyası ve hayat tarzını içeren paylaşımlardan ve etkileşimlerden oluştuğu için kişilerin dindarlığıyla ilgili hususları da içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca sosyal medyanın, dinî konularda bilgilenmenin kolay, hazır ve hızlı olarak edinildiği bir diğer yol haline gelmesi; sanal ortamda yoğun bir dinî bilgi kirliliğine yol açmıştır. Bu durum dinî sorgulama ve şüphe döneminde olan ergenlerin sanal ortamda din ile ilgili yanlış bilgi edinimine, dinden tamamen uzaklaşmasına veya yanlış dinî uygulamalar sergilemesine neden olabilmektedir.

Ergenlik döneminin, bir yetişkinliğe geçiş dönemi olmasının yanında kimlik kazanımı için önemli bir süreç olması ve bireyin bağımsız hareket etme eğiliminde olduğu kritik bir dönem olması; ergen bireyin üzerinde baskı hissettiği otoritelere karşı gelme eğilimi göstermesine ve özgür bir biçimde hareket etme davranışı sergilemesine neden olmaktadır. Aynı zamanda ergenlik döneminde arkadaş gruplarına verilen önem de giderek arttığı için genç birey tarafından bu gruplara kabul edilmek veya reddedilmek önemli etkilere sahip olmaktadır. Bu dönemde bireyin, sosyal çevresi ve kimlik oluşum süreci ile birlikte dinî gelişimi de etkilendiği için genç birey ebeveynlerinden bağımsız tek başına bir birey olduğunu kanıtlamaya çalışırken bir yandan da dinî kurallar ile kendi arzu ve heveslerine göre yaşama eğilimi arasında çatışmalar yaşayabilmektedir⁵⁵.

Ergenlik dönemindeki bireyler, bu çatışmaları gidermek, yaşamlarıyla ilgili sıkıntılardan uzaklaşmak, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak, zevk ve haz sağlamak, statü veya prestij elde ederek istediği arkadaş gruplarına dahil olmak gibi isteklerini sosyal medya ile karşılamak istemektedirler. Ancak bunu yaparken dinen paylaşılması ve bireye özgü kalması gereken mahremiyet içeren pek çok hususun da sanal ortamda paylaşılması söz konusu olmaktadır. Mahremiyetin dinin belirlediği sınırlardan çıkarak birey tarafından yeniden sınırlarının çizildiği sosyal medyada özel yaşama ait bilgilerin paylaşılması ve başkalarının bu bilgileri araştırması ve bu bilgilere ulaşma çabası da dinimizin mahremiyet algısıyla örtüşmemektedir. Bu bağlamda yapılan pek çok çalışmada da ifade edildiği gibi sosyal medya ortamında takipçi veya arkadaş edinerek güç veya itibar kazanacağını düşünen ergenler için sanal ortam çekiciliğini korurken, dindarlığın iyileştirici/koruyucu işlevi sosyal medya bağımlılığına yol açan psikolojik problemleri önleyici rol üstlenebilmektedir. Dinin ahlaki unsurları ön plana çıkararak bireye içsel bir motivasyon sağlaması, bireyin bağımlılığa yönelmesine engel olmakta ve kimlik gelişimini de olumlu yönde etkilemektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre benlik algısı ve dinî yönelim arasındaki ilişkiye yönelik bulgular incelendiğinde, aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Bu bulgu H2 hipotezinin doğrulanmadığını göstermektedir. Bu durum genç bireyin kendini tanımlarken dinî değerlere yer vermemesiyle, dinî kuralları benliğinin ve yaşamının bir parçası olarak görmemesiyle açıklanabilir. Bireylerin benlik algısı ve dinî yönelimi arasındaki ilişkide, kişinin dinî kimliğini nasıl algıladığı, ne tür inançları benimsediği ve bu inançları benliğine nasıl entegre ettiğini iyi tahlil etmek gerekmektedir. Benlik algısı ve dinî yönelim arasındaki ilişkinin, yetiştiği çevreden, ailenin dinî yaşantısından, toplumsal kural ve beklentiler gibi sosyokültürel faktörlerden önemli ölçüde

⁵⁵ Behlül Tokur, *Klasik ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi* (Ankara: Son Çağ Akademi, 2020).

etkilenen çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu için bu bağlamda kişisel farklılıkları ve içinde bulunulan sosyokültürel bağlamı göz önünde bulundurmak önemlidir. Bu nedenle gerek bu araştırmada gerek diğer araştırmalarda farklı sonuçlar üretildiği ve genelleme yapmanın zor olduğu görülmektedir.

Literatür incelendiğinde genel olarak araştırma bulgularıyla örtüşmeyen çalışmaların bulunduğu görülmüştür. Üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir çalışmada özsaygı ile içsel dinî motivasyon arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu araştırmada öğrenim görülen sınıf düzeyleri ile özsaygı arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmasa da öğrencilerin özsaygı düzeylerinin son sınıfa gelindiğinde birinci sınıftan daha düşük bir seviyede olduğu görülmüştür. Bu ise son sınıf düzeyindeki öğrencilerin fakülteden mezun olurken kendilerini henüz “ilahiyatçı” sıfatına uygun görmemeleri veya bu sıfatın yüklediği sorumluluğa karşı kendilerini yetersiz hissetmeleri nedeniyle oluşan kaygı ve stresin özsaygılarını düşürebileceği şeklinde yorumlanmıştır⁵⁶.

Lise öğrencileri üzerine yapılan dindarlık ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi inceleyen başka bir araştırmada, dindarlığın inanç, davranış ve bilgi boyutları ile benlik saygısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir⁵⁷. Gençlerin dinsel yaşantı biçimleri ve öznel dindarlık algıları ile benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmada, öğrencilerin dinî inançlara bağlılık ve onları benimseme düzeyleri ile benlik saygıları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Fakat gençlerin dinî ibadetleri yerine getirme, dinin etkisini günlük yaşamlarında ve sosyal ilişkilerinde hissetme düzeyleri ve öznel dindarlık algıları ile benlik saygıları arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişkiye rastlanmamıştır⁵⁸.

İran’da İslam üniversitesinde öğrenim gören gençlerde dinî yönelim ile özsaygı ilişkisi üzerine yapılan bir araştırmada ise dışsal dinî yönelim ile benlik saygısı arasında pozitif bir ilişki olduğu ve içsel dinî yönelim ile benlik saygısı arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır⁵⁹. Konuya ilişkin yapılan diğer bir araştırmada içsel dinî motivasyon ve dinî şuur ile özsaygı arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir⁶⁰. Ergenlik dönemindeki Katolik gençlerin yer aldığı başka bir çalışmada ise dinî yönelime sahip ergenlerin, olumlu bir öz saygı duygusuna sahip olduğu görülmüştür⁶¹.

Kadın dindarlığı biçimlerinin ele alındığı bir araştırmada, dinî gruplardan biri olan İsmail Ağa cemaatine mensup katılımcıların öznel dindarlık ve mutluluk algılarının şekillenmesinde cemaatin anlam şemalarının ön plana çıktığı ve cemaat kaynaklı bir öznel dindarlık algısının yer aldığı görülmüştür. Diğer grup olan Cerrâhî üyesi katılımcıların benlik tanımlamalarında ise genellikle “hiç”, “âcizane kul” gibi ifadelerin yer aldığı,

⁵⁶ Behlül Tokur, “İçsel Dinî Motivasyon Ve Özsaygı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *EKEV Akademi Dergisi* 20/66 (2016), 159-172.

⁵⁷ Adem Şahin, “Ergenlerde Dindarlık- Benlik Saygısı İlişkisi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/19 (2005), 187-198.

⁵⁸ Nurten Kımter, *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008).

⁵⁹ S.R. Mousavimoghadam-M. Nourmohammadi-N. Ranjbarian-M. Rashidahal, “The Relationship Between Religious Orientation and Students' Self-Esteem”, *Health, Spirituality & Medical Ethics Journal* 1/4(2014), 16-21.

⁶⁰ Necmi Karşlı, “Gençlerde Özsaygı ve Dindarlık İlişkisi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 4/6 (2017), 16-46.

⁶¹ C.B. Smith-A. Weigert-D. Thomas, “Self-Esteem and Religiosity: An Analysis of Catholic Adolescents From Five Cultures”, *Journal for The Scientific Study of Religion* 18/1(1979), 51-60.

kendilerini mutlu hissettikleri yerin Tekke olduğu, mutluluk sebeplerinin de insanlara hizmet etmek olduğu, yaşadıkları sıkıntıları nefis ile mücadelede bir araç olarak ve manevî gelişim açısından bir fırsat olarak gördükleri belirtilmiştir. Ayrıca her iki grubun kadın üyelerinin de dindarlık bakımından kendini yetersiz gördüğü ve öznel dindarlık algılarının buna dayalı olduğu ifade edilmiştir⁶².

Benlik algısı, anlam duygusu ve dindarlık arasındaki ilişkinin incelendiği başka bir çalışmada, benlik algısı ile yaşamın anlamı arasındaki ilişkinin içsel ve dışsal dinî yönelimler tarafından düzenlendiği görülmüştür. Ayrıca benlik algısı düşük olan katılımcılarda yüksek düzeyde dışsal dinî yönelimin ve anlamsızlık duygusunun var olduğu görülmüştür. Dolayısıyla kişinin tutum ve davranışlarını şekillendirmeyen ve yalnızca mevcut sorun ve zorlukları çözmeye hizmet eden güçlü ancak içselleştirilmemiş dinî bağlılığın, kişinin benliğine ve yaşamına yönelik değerlendirmesini iyileştirmek yerine kötüleştirdiği ifade edilmiştir. Ayrıca kendi özelliklerini ve vasıflarını açıkça tanımlayabilen kişilerde artan dinî arayışın, yeni dinî deneyime açık olmayan insanlara kıyasla öz saygılarını daha da artırdığı belirtilmiştir⁶³. Konuyla ilişkili olarak ergenlerde içsel ve dışsal dindarlığın psikolojik uyum ve benlik saygısı üzerine etkisini inceleyen bir çalışmada ise içsel ve dışsal fark etmeksizin dindar olanların, dindar olmayanlara göre daha fazla psikolojik uyum ve öz saygı düzeyine sahip oldukları görülmüştür⁶⁴.

Üniversite öğrencilerinde dindarlık, benlik saygısı, stres ve depresyon arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmada, yüksek benlik saygısı düzeyinin daha düşük depresyon düzeyiyle ilişkili olduğu, dinî ve manevi inançların gücünün ise depresyonla negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur⁶⁵. Yapılan başka bir araştırma da dinî etki ile özsaygı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda bu çalışmada olumlu benlik algısına sahip bireylerin olumlu Tanrı algısına sahip olabileceği ve bu ilişkinin çift yönlü olabileceği ifade edilmiştir⁶⁶.

Lise öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ile narsisizm eğilimleri ve özgüven durumları arasındaki ilişkiyi ele alan bir çalışmada, dindarlık düzeyi ile narsisizm eğilimi ve özgüven durumu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu; dindarlık düzeyi arttıkça narsisizm ve özgüvenin azaldığı görülmüştür⁶⁷. Dindarlık, içsel dinî motivasyon ve narsisizm arasındaki ilişkinin araştırıldığı başka bir çalışmada da yine dindarlık, dinî inanç ve duygu, dinî davranış, dinî bilgi ve içsel dinî motivasyon düzeyi arttıkça narsisizm düzeyinin azaldığı görülmüştür⁶⁸.

⁶² Işık, *Modern Kentte Farklı Kadınlar Farklı Dindarlıklar*.

⁶³ M. Blazek-T. Besta, "Self-Concept Clarity And Religious Orientations: Prediction Of Purpose In Life And Self-Esteem", *Journal Of Religion And Health* 51/3(2010), 947-960.

⁶⁴ A. Milevsky-M. Levitt, "Intrinsic And Extrinsic Religiosity In Preadolescence And Adolescence: Effect On Psychological Adjustment", *Mental Health Religion & Culture* 7/4(2004), 307-321.

⁶⁵ E. Sakellari-M. Psychogiou-A. Georgiou- M. Papanidi-V. Vlachou-D. Sapountzi-Krepia, "Exploring Religiosity, Self-Esteem, Stress, And Depression Among Students Of A Cypriot University", *Journal Of Religion And Health* 57/1(2017), 136-145.

⁶⁶ L.J. Francis-C. Lewis, "Religious Affect And Self Esteem: An Empirical Enquiry Among 10-12-Year-Old Participants", *Духовність Особистості: Методологія, Теорія І Практика* 2/83(2018), 209-220.

⁶⁷ F.S. Özkudan-O. Gürsu, "Ergenlerde Dindarlık, Narsizm Ve Özgüven", *Turkish Academic Research Review* 4/4 (2019), 439-454.

⁶⁸ Metin Güven, *Narsisizm, Alçakgönüllülük Ve Dindarlık İlişkisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

Mevcut literatürden farklı olarak yapılan bir araştırmada dindarlık ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır⁶⁹. Üniversiteli gençlerde dinsel yönelimin boyutları ile öz saygı ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir çalışmada da dinsel eğilimin iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık boyutlarıyla öz saygı ve kaygı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür⁷⁰. Turan tarafından genel dindarlık ve dindarlığın alt boyutları, benlik saygısı ve sosyal medyada benlik odaklı doyum ölçeğinin alt boyutları arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir çalışmada ise genel dindarlık ile dindarlığın alt boyutları arasında güçlü bir korelasyon görülse de dindarlık ile benlik saygısı ve sosyal medyada benlik odaklı doyumlar arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir⁷¹.

Konuya ilişkin yapılan başka bir çalışmada; benlik saygısı ve dindarlık değişkeni arasında istatistiksel olarak herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır. Bu ise değişen bazı toplum değerleriyle, insanın dine bakışının ve dinden etkilenme düzeyinin değişmesi, ergenlik döneminin gelişimsel faktörleri ve dinî gelişim özellikleri ile ilişkilendirilmiştir. Bunun yanı sıra bu durum post modern çağda artan dünyevileşme ile birlikte gençlerin yaşam amaçlarının, anlam arayışlarının, dinin yaşamlarında kapladığı yerin farklılık göstermesiyle, özdeşim kurulan kişilerin dünyevi yaşantıyı ön plana çıkaran kişiler olmasıyla ve dinin pek çok konuda engel niteliği taşımasıyla dinin artık genç tarafından geri plana atılması sonucu benliğin şekillenmesinde önemli bir rol oynamamasıyla açıklanmıştır⁷².

Konuya ilişkin yapılan çalışmalar genel olarak dindarlığın öz saygıda ve bireyin pozitif öz-izme oluşumundaki olumlu etkisini göstermektedir. Fakat bu çalışmalara oranla az sayıda olsa da benlik algısı ve dinî yönelim ilişkisinin anlamsız olduğu araştırmalar da bulunmaktadır. Bu durum sürekli bir yenilenmenin, akışın bulunduğu haz ve hız çağı olarak nitelendirilen günümüz toplumunda ergen bireyin kendini tanımlarken dinî değerlere yer vermemesiyle, içinde bulunduğu zaman dilimi istediği gibi yaşama özgürlüğü sunarken dinî olguları hayatının bir parçası olarak görmemesiyle açıklanabilmektedir. Ergen birey popüler kültür içerisinde sosyalleşmenin bir sonucu olarak hoşlandığı, ideal olarak benimsediği kişilere benzemeye çalışırken aynı zamanda akran kabulü ve akran gruplarının içerisinde statü ve itibarını artıran seçimlere daha çok yönelmektedir. Bunu yaparken çoğu zaman gençlerin seküler davrandıkları ve dini referans almadıkları gözlenmektedir. Bunun sonucunda benliğini ve kimliğini henüz oluşturma aşamasında olan ergen birey olumsuz özelliklere sahip ahlaki ve dinî değerlerden uzak kişi ve gruplarla da karşılaşabilmekte ve bunlardan olumsuz etkilenebilmektedir.

Öte yandan yapılan pek çok çalışmada dinin, ergenlerin değişen ve ortaya çıkan modern toplumun mücadeleleriyle başa çıkabileceği önemli mekanizmalardan biri olabileceği,

⁶⁹ M.A. Shea, *The Relationship Of Religiosity With Self-Esteem And Personality* (Eastern Illinois University, Master Thesis, 2002).

J.K. Liu, "Idol Worship, Religiosity, And Self-Esteem Among University And Secondary Students In Hong Kong", *City University Of Hong Kong, Cityu Institutional Repository*, (2013), 15-28.

⁷⁰ Asım Yapıcı-Hasan Kayıklık, "Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı Ve Kaygı İle İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/9 (2005), 177-206.

⁷¹ Yahya Turan, "Dindarlık, Benlik Saygısı Ve Sosyal Medyada Benlik Odaklı Doyumlar", *Tarih Kültür Ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 7/5(2018), 624-650.

⁷² Murat Yıldız-Betül Çapar, "Ortaöğretim Öğrencilerinde Benlik Saygısı Ve Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/1 (2010), 103-131.

ayrıca, dinin gençlik dönemindeki yalnızlık, zayıf özsaygı ve depresyon gibi yaygın sorunları iyileştirmede potansiyel bir etkiye sahip olabileceği görülmüştür. Bu durum gençler üzerinde dinin sadece telafi edici-rahatlatıcı fonksiyonunun etkili olduğu düşüncesini akla getirmektedir. İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerine yapılan bir araştırmada katılımcıların genel olarak olumsuz bir benlik algısına sahip oldukları, yaşamlarında dinin genel olarak bireysel inanç şeklinde olduğu ve dinin daha çok gençler arasında telafi edici-rahatlatıcı bir fonksiyon olarak işlev gördüğü; gençlerdeki bireyci ve olumsuz benlik algısının ise sosyal hayattan izole bir dinî yaşama neden olduğu ifade edilmiştir⁷³. Dolayısıyla din sadece bireyin inanç dünyasını değil aynı zamanda sosyokültürel yapısını da şekillendiren önemli bir faktör olsa da günümüzde gençler arasında oluşan olumsuz benlik algısına karşı, rahatlama ve kendini güvende hissetme aracı olarak görülebilmektedir. Bütün bunların yanı sıra Tanrı ile ilişkisi güçlü olan, Tanrı'ya içten bağlanan ergenlerin güçlü bir benlik algısına ve bilincine sahip oldukları da bir vakıdır.

Son olarak ergenlerin dinî yönelim düzeylerinin sosyal medya bağımlılığı ve benlik algısı üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Buna göre ergenlerin *“sorgulayıcı dinî yönelim”* düzeyleri arttıkça sosyal medya bağımlılık düzeylerinin de arttığı görülmüştür. Bunun yanında ergenlerin *“içsel dinî yönelim”* düzeyleri arttıkça sosyal medya bağımlılık düzeylerinin azaldığı; ergenlerin *“dışsal dinî yönelim”* düzeyleri arttıkça sosyal medya bağımlılık düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir. Ergenlerin benlik algıları ile dinî yönelimleri arasındaki ilişkinin ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Buna göre sosyal medya bağımlılığı ve dinî yönelime dair yapılan regresyon analizi bulguları incelendiğinde sonuçların sosyal medya bağımlılığı ile dinî yönelim arasındaki korelasyon analizi bulgularıyla örtüştüğü görülmektedir. Nitekim regresyon analizi sonuçlarına göre ergenlerin *“içsel dinî yönelim”* düzeylerinin sosyal medya bağımlılık düzeyleri üzerindeki azaltıcı etkisi dinî yönelimin sosyal medya bağımlılığına karşı koruyucu ve önleyici etkisi olduğuna dair yorumları desteklemektedir. Bunun yanı sıra ergenlerin sorgulayıcı dinî yönelim düzeyleri ile sosyal medya bağımlılık düzeyleri üzerindeki artırıcı etkisine dair regresyon analizi sonucu *“sorgulayıcı dinî yönelim”* ile sosyal medya bağımlılığı arasındaki anlamlı korelasyonel ilişkiye dair araştırma bulgusuyla örtüşmektedir. Bu bulgulara bakıldığında ergenlik döneminin beraberinde getirdiği sorgulayıcı bakış açısı ile sosyal medyanın gençler arasında oldukça popüler olan, dinî araştırmaların yapıldığı ve dinî tecrübelerin yaşanabildiği bir mecra halini almasının sorgulayıcı dinî yönelimin sosyal medya bağımlılığı üzerindeki artırıcı etkisini açıklayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu sonucun gençlerin din hakkında bilgi edinmede sosyal medya platformlarına ne derece başvurduklarını göstermesi bakımından önemli bir bulgu olduğu görülmektedir.

Benlik algısı ve dinî yönelime dair regresyon analizi bulgularına bakıldığında bu sonuçların benlik algısı ve dinî yönelim arasındaki korelasyon analizi bulgularıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Benlik algısı ile dinî yönelime dair yapılan her iki analizde de anlamlı olmayan sonuçlara ulaşılması araştırmaya katılan gençlerde benlik oluşum sürecinde dinin herhangi bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Ergenlik döneminin benlik gelişimi,

⁷³ B.Tokur-H. Doğan, “Gençlerde Kimlik Algısı Ve Dinî Hayat: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi”, *Eskiya* 50(2023), 705-722.

kimlik kazanımı ve dinî gelişim açısından kritik bir dönem olduğu bilinmektedir. Ergen birey genel olarak otorite olarak algıladığı unsurlara karşı gelme, bağımsız bir birey olduğunu ailesine ve arkadaş çevresine kanıtlama eğiliminde olduğu için dinî vecibeleri uygulama noktasında çatışmalı bir dönemin içinde bulunmaktadır. Bu bağlamda sekülerleşen dünyada dinin insan yaşamında merkezi konumdan giderek uzaklaşmasının gençlerin dünyalarında ve benlik gelişimlerinde de etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Nitekim yapılan bir araştırmada yeni Müslüman gençliğin kimliklerini oluşturan hususlarda sosyal ağların kullanımının oldukça etkili olduğu ve kimliklerini an be an şekillendirdiği ifade edilmiştir⁷⁴. Bu noktada gençler açısından dinî uygulamaların sosyal medyada eğlence, şöhret ve tüketim eğilimli olarak popüler kültürde görünür hale gelmesinin dinin esas anlamına ve içsel olarak yaşanmasına karşı galip gelmesine ve dinî pratiklerin oldukça rahat bir şekilde çevrim içi ortamlarda sunulması imkânının dinî hususların teknomedyatik etkilerle araç haline gelmesine neden olabileceği görülmektedir.

Dolayısıyla sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dinî yönelime dair elde edilen bu sonuçlar birlikte ele alındığında, dinî yönelimin benlik algısı üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı görülse de içsel dinî yönelimin sosyal medya bağımlılığı üzerinde azaltıcı ve koruyucu etkiye sahip olması; aynı zamanda ilgili sonuçların gençlerin özellikle dinî hususları sorgularken sosyal medya platformlarını kullanmakta olduklarını göstermesi bakımından yapılan araştırma açısından önem arz etmektedir. Hayatında dinî bir bakış açısıyla hareket eden ve yaşamını bu şekilde yönlendiren genç birey için dinî vecibeler önemli bir referans kaynağıdır. Dinî kimliğin kazanımı ise çoğu zaman bireyin örnek olarak gördüğü kişiyle özdeşim kurması sonucu mümkün olmaktadır⁷⁵. Bu bakımdan genç bireyin olumlu bir dinî kimlik yapısına bürünmesinde hem gerçek yaşamında hem de sosyal medyada var olan referans olarak aldığı kişilerin bireyi iyi olana yönlendirmesi önemlidir. Çünkü genç bireyler özdeşim kurdukları dinî grupların veya liderlerinin ifadelerini kimliklerinin bir parçası haline getirebilmektedirler. Böylelikle artan dijitalleşme ile birlikte sosyal medyadaki dinî grupları veya dinî liderleri rol model alabilmesi; bu durumun fanatikleşmeye ya da din adına kötüye yönlendirmeye yol açmasına neden olabilmektedir⁷⁶. Özellikle ailesinden yeterince dinî bilgi edinememiş, yanlış ebeveyn tutumlarıyla ya da güvensiz bir ortamda yetişen ve arayış içinde olan genç bireyin içinde bulunduğu hayattan uzaklaşmasının sanal ortamda yanlış kişi veya gruplarla karşılaşma riskini artıracığı düşünülmektedir⁷⁷. Ayrıca gençlerin eline göz alıcı kusursuz bir kimlik yaratmak için zaman, imkân ve araç sunarak onu beğenen ve onaylayan bir izleyici kitlesi vaat eden sosyal medya ortamı onların geleceğe dair hayal ve amaçlarını dijital çağa göre oluşturmalarına neden olmaktadır⁷⁸.

Bu noktada gençlerin bu tarz yönelimlere talebi artmakta ve sıkı takipçisi olduğu fenomenlerin gençlerin düşünce dünyasına ve benlik gelişimine tesiri oldukça fazla

⁷⁴ Metin Eken, *Çevrimiçi Dindarlık* (Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2021).

⁷⁵ Ali Ayten-M. Enes Vural, *Ah Bu Gençler: Günümüz Gençliğinde Dinî Kimliğin Görünümleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2023).

⁷⁶ H. Narmanlıoğlu, "Sanal Cemaatte Çevrimiçi İbadet", *Dijitalleşen Din (Medya ve Din 2)*, ed. Mete Çamdereli-Betül Önay Doğan-Nihal Kocabay Şener (İstanbul: Köprü Yayınları, 2015), 69-109.

⁷⁷ Ali Ayten-M. Enes Vural, *Ah Bu Gençler: Günümüz Gençliğinde Dinî Kimliğin Görünümleri*.

⁷⁸ H. Gardner-K. Davis, *APP Kuşağı*, çev. Ümit Özdağ (İstanbul: Optimist Yayınları, 2014).

olabilmektedir. Bu nedenle rol edinme ve benlik gelişimi için kritik önem taşıyan bu dönemde gençler tutum ve davranışlarında giyimlerinde özellikle arkadaş gruplarındaki popülaritelerini artırmak için sosyal medya fenomenlerini örnek almaktadır⁷⁹. Bu fenomenlerden dinî hassasiyeti olduğunu iddia eden ancak bunu yaparken modayı ve alışveriş paylaşımlarını ihmal etmeyen takipçilerinin dinî duygularını istismar eden kişilerin gençleri yanlış yönlendirmesi sosyal medyanın benlik gelişimine ve dinî yönelime olan etkisinin yadsınamaz diğer bir gerçekliği olarak ifade edilebilmektedir.

Dışsal dinî yönelime sahip bireyin dinî inançlarını veya uygulamalarını dışsal kaynaklara bağlaması, kişisel çıkarları ya da arzularını tatmin etmek için dinî araç olarak kullanması ve genellikle sosyal çevresinin beklentilerine cevap verme eğiliminde olması gibi nedenlerin de etkisiyle sosyal medya platformları, bu bireyler için dinî yaşantısını tanıtmak veya göstermek için kullanma amacı taşıyan platform olarak algılanabilmektedir. Bunun yanı sıra içsel dinî motivasyonun kişilik üzerindeki bütünleştirici tesirinin dışsal dinî yönelimde görülememesi ile ortaya çıkan parçalı benlik algısı, sosyal medyanın görünürlüğü odak noktası haline getiren yapısı ile bir araya geldiğinde sağlıklı bir dinî yaşantıdan söz etmek zor hale gelmektedir.

Sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dinî yönelime ilişkin yapılan analizlere bakıldığında içselleştirilmiş bir dinî inancın genç bireyi sosyal medyanın olumsuz etkilerine karşı koruduğu; bunun yanında dinin bir araç olarak algılandığı dışsal dinî yönelimin sosyal medya bağımlılığı üzerindeki artırıcı etkisinin ise dinî pek çok unsurun sosyal medyada tüketim kültürünün bir parçası haline gelmesi ile gösteriş malzemesi yapılmasını açıklayabileceği düşünülmektedir. Bu bakımdan bireyin Allah ile olan ilişkisinin yakın ve samimi olması, Allah'ın rızasını kazanmak amacı gütmesi ve dinî açıdan ahlaki olana yönelmesini sağlaması açısından sosyal medya bağımlılığının oluşumuna karşı içsel dinî yönelimin önemli bir motivasyon kaynağı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda görünür olmanın ve gösterişin anlamsızlığını idrak eden bireyin içsel dinî yönelimi, sosyal medyanın körüklediği teşhir, narsisizm, sahte benlik yaratma, tüketim kültürünün oluşturduğu savurganlık, narsistik eğilimler, sosyal karşılaştırma gibi olgulardan uzaklaşmasını ve yaşamının merkezine insanların beğeni onay ve takdiri yerine Allah'ın rızasını kazanmayı yerleştirmesini sağlamaktadır. Ayrıca sorgulayıcı dinî yönelim ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişki, gençlerin dinî arayış ve sorgulamalarında sosyal medyaya ne kadar başvurduklarını göstermektedir. Özellikle dini şüphe ve sorgulama döneminde olan genç bireyler, farklı dini eğilimleri keşfetmek, farklı inanç sistemleriyle etkileşim sağlamak ve çeşitli gruplarla dini konular hakkında tartışmalar yürütmek için sosyal medyaya daha fazla yönelmektedirler. Bu platformlar, bireylerin farklı düşünceleri gözden geçirme ve kendi düşüncelerini derinleştirme sürecine katkı sağlayabilir. Ayrıca sosyal medya, topluluk, destek ağı ya da sanal gruplar oluşturma potansiyeline sahip olduğu için benzer şekilde düşünen insanların bir araya gelerek bağlantı kurması, duygu ve düşüncelerini ya da tecrübelerini paylaşması noktasında geniş bir alan sunmaktadır.

Özellikle ergenlik dönemiyle birlikte sosyal onay ihtiyacına uygun davranma eğilimi ve sosyal kaygı daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda gençler tarafından genellikle

⁷⁹ B.B. Okutan, "Tıklama Kültürü Ve Din: Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme (Instagram Örneği)", *Dijitalleşen Din (Medya ve Din 2)*, ed. Mete Çamdereli-Betül Önay Doğan-Nihal Kocabay Şener (İstanbul: Köprü Yayınları, 2015), 247-289.

özdeşim kurularak elde edilen dinî kimliğin doğru kişilerle veya gruplarla sağlanarak kazanılması ve sosyal medyada yer alan dinî enformasyon akışı içinde gençlerin doğru bilgiyi iyi bir şekilde tahlil ve tenkit edebilmesi oldukça önemlidir. Benlik algısı ve dinî yönelim arasındaki ilişkinin hem korelasyon tabanlı hem de regresyon tabanlı analizlerde anlamsız çıkması gençlerin benlik algılarında dinin etkisinin sekülerleşme ile birlikte giderek azaldığını düşündürmektedir. Bu noktada konu ile ilgili olarak internet neslinin diğer nesillere oranla dine daha mesafeli olduğunu, dinî kimliklerini daha az önemseydiğini gösteren çalışmalar mevcuttur.

Dijital ortamın inancın yanı sıra sosyal hayat üzerindeki etkisi de yadsınamaz bir role sahiptir. Sosyal medyanın genç birey için stres veya zorluk zamanlarında güvenilir bir kaynak olarak algılanması ve bu doğrultuda yaşanan psikolojik çatışmalar onu daha fazla sanal ortama itse de bu durum çatışma deneyimini psikososyal ve zihinsel açıdan daha da artırabilmektedir. Sosyal medya ağları, bireyin ilişkileri ve sosyal hayatı üzerinde önemli derecede psikolojik etkiye sahip olan ve giderek bağımlılık yaratan bir güce dönüşmektedir. Hatta sosyal medyanın insanların günlük hayatındaki pek çok alışkanlığını dikte ettiği iddia edilmektedir. Dinin insanın yaşamını ahlaki anlamda yapılandırma ve günlük hayatını düzenleyerek anlamlandırma işlevini günümüzde zamanla yeni medyanın oluşturduğu ve çoğu zaman insanın nerede, ne zaman ve nasıl yaşayacağını, alışkanlıklarını ve davranışlarını sosyal ağların belirlediği ve yön verdiği görülmektedir. Bu doğrultuda insanlar artık dinî anlam arayışını popüler kültürün sosyal medyasında sürdürse de Allah inancının yerine yaratılmış şeylerin konulmasının yeni biçiminin dijital ortamda var olduğu ve bunun da insanı tatmin etmeyerek dijital huzursuzluğa yol açtığı görülmektedir. Sosyal medyada bulunan maneviyat vaat eden dinî gruplara dâhil olarak hem modern hem de mutlu olabileceği yanılgısına düşen insan sahte tapınmanın getirdiği dijital huzursuzluğu yaşamaktadır.

Öte yandan kişi sanal ortamda yarattığı avatarının rolünü üstlendiğinde "görünüşü" de değişerek bu yapıya bürünmektedir ve kişi ekranı görmeyi arzulamanın yanında aynı zamanda ekranda gösterilmeyi de istemektedir. Bu arzunun yaşattığı haz duygusu kişiyi dinin sunduğu anlam hissinden, ahlaki yaşantıdan ve Allah'a karşı sorumluluk hissinden uzaklaştırmaktadır. Bireyi bağımlılığa götüren haz ve arzu hissi ile kişinin dinî, ahlaki ve sosyal yükümlülüklerini yerine getirme süreci birbiriyle çeliştiği için aslında bu durum psikoloji açısından id ve süper ego arasındaki mücadelede benliğin rolünü de yansıtmaktadır.

Öneriler

Yapılan araştırmada ifade edilen hususlar sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dinî yönelime yönelik araştırmaların artırılmasına yönelik ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda yapılacak araştırmaların farklı örneklem gruplarını veya daha geniş yaş aralıklarını kapsamaları elde edilebilecek yeni bulguların kazanımı açısından önemli görülmektedir. Bunun yanında benlik algısına dair objektif yaklaşım sergilemenin zor olması nedeniyle benlik algısını kapsamasa da sosyal medya bağımlılığı ve dinî yönelim arasındaki ilişkiyi nitel olarak inceleyen bir araştırmanın gerçekleştirilmesi, konuyu daha derinlemesine ele almak ve bilinmeyen hususları ortaya koymak açısından önemli görülmektedir. Bu noktada katılımcıların kişisel deneyimlerini ve duygusal tepkilerini daha

iyi anlamak için bu araştırmalarda odak grup görüşmeleri, derinlemesine bireysel görüşmeler ve tematik analiz tekniklerinin kullanılmasının elverişli sonuçlar sağlayabileceği düşünülmektedir. Ek olarak hem gerçek hayatta hem de sosyal medyada oluşan benlik algısını kıyaslamaya yarayan daha geniş çaplı olan ölçeklerin geliştirilmesinin ve çeşitlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca konuyla ilgili literatür, gençlerin yetişkinlere göre daha çok risk grubunda olduğunu göstermektedir. Bu nedenle henüz benlik gelişimi dönemindeki anlam arayışı ve dinî sorgulama sürecinde olan gençlerin yaşayabileceği kimlik karmaşasını veya benlik bulanıklığını önlemek, dinî bilgi kirliliğinden etkilenmelerinin önüne geçmek, topluma en faydalı olmaları beklenen dönemde bu tür ortamların kısılcacında günlük yaşantılarındaki işlevselliklerini yitirmelerini engellemek gibi daha pek çok nedenden ötürü sosyal medya kullanımına yaş sınırı getirilmesi veya gençlerin bu noktada bilinçlendirilmesi önemli görülmektedir.

Sosyal medya kullanımı ile birlikte ortaya çıkan yeni dinî mikro otoritelerin dinî enformasyon akışı içerisinde ne ölçüde yeterli bilgiye sahip oldukları tartışılır konumdadır. Bu noktada dinî içeriğe ulaşan kişiyle içeriğin dine uygun olup olmadığını iyi tespit etmek açısından dijital medya okuryazarlığının eğitim veya ders olarak sağlanması ve uygulanacak ders veya kurslarda sosyal medyanın gençler açısından barındırabileceği riskler ve dinî medyanın doğru tahlil edilmesi hakkında içerikler eklenmesi önemli görülmektedir. Bu bağlamda liselerde dijital medya okuryazarlığı eğitimlerinin verilmesine dair bir proje geliştirilmesi ve gençlerden alınacak önerilerle içeriğin zenginleştirilmesi, gençler açısından sosyal medya bağımlılığı gibi sanal bağımlılıkların önüne geçilmesi bakımından üzerinde durulması gereken bir husus olarak görülmektedir.

Sosyal medya bağımlılığını azaltmaya ve benlik algısını geliştirmeye yönelik Yükseköğretim Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından müdahale ve eğitim programlarının etkililiği üzerine enine boyuna çalışmalar yapılması; aynı zamanda gençler ve ailelerinin bilinçlendirilmesi noktasında işbirliği içinde çok boyutlu çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir. Ayrıca bu kapsamda ülkemizde sosyal medya bağımlılığını azaltmaya yönelik olarak deneysel modellerin kullanılması ile bu modellerin deney ve kontrol grupları üzerinde uygulanması; bununla birlikte yapılan pek çok çalışmada etkililiğinden söz edilen ve bağımlılıkların tedavisinde tercih edilen maneviyat ve anlatı terapisinin entegre edildiği bir müdahale planı oluşturularak bu planın hayata geçirilmesi önemli görülmektedir.

Sosyal medya bağımlılığı, benlik algısı ve dinî yönelimlerin zaman içindeki değişimlerini inceleyen uzunlamasına (longitudinal) çalışmalar yapılması uzun vadeli etkileri gözlemlemek ve neden-sonuç ilişkilerini daha net ortaya koymak açısından gerekli görülmektedir. Ayrıca farklı sosyal medya platformlarını ayrı ayrı inceleyen çalışmaların din psikolojisi alanında artırılması, her platformun kendine özgü özelliklerinin ve kullanıcı kitlesinin dikkate alınması, bu platformların bağımlılık, benlik algısı ve dinî yönelim üzerindeki farklı etkilerinin araştırılması dikkate alınmalıdır.

Kaynakça | References

- Abu Bakar, A.-Abas, N.-Kasim, T.-Saputra, J.-Ibrahim, Z.-Mohd Dagang, M.-Selamat, T.. "The effect of social media and religiosity towards sexual misconduct among adolescence. *International Journal of Data and Network Science* 6(2022), 1287–1294. [10.5267/j.ijdns.2022.6.006](https://doi.org/10.5267/j.ijdns.2022.6.006).
- Ahmedi, Ekber Ş.. "Mahremiyet, Dindarlık ve Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma". *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* (2023), 25–46. <https://doi.org/10.47951/mediad.1290488>
- Akdağ, B.- Ünsal C."The mediating role of self-esteem between meaning in life and social media addiction". *Addicta: The Turkish Journal on Addictions* 11/1 (2024), 99-104. 10.5152/ADDICTA.2024.23126
- Akpınar, Mustafa Eren. "Tiktok Akımlarının Sosyal Medyadaki Eleştirisi: Twitter Üzerinden Yapılan Eleştirilerin İncelenmesi". *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (2021), 363-381. <https://doi.org/10.52835/19maysbd.888628>
- Aktürk, Ç.Ç., Ecrin-Bayar, F.- Aktürk, F.. "Lise Öğrencilerinde Dindarlık ve Dijital Mahremiyet Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi". *Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi* (2024), 31-50. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12532438>
- Akyazı, Erhan-Tutgun Ünal, Aylin. "İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Amaç, Benimseme, Yalnızlık Düzeyi İlişkisi Bağlamında Sosyal Ağları Kullanımı". *Global Media Journal* 3/6 (2013), 1-24.
- Almenayes, J.J.. "Religiosity and the Perceived Consequences of Social Media Usage in a Muslim Country". *Journal of Arts and Humanities* (2014), 108-117. <https://doi.org/10.18533/journal.v3i5.439>
- Almenayes, J.J.. "Empirical Analysis of Religiosity as Predictor of Social Media Addiction". *Journal of Arts & Humanities* (2015), 44-52. <https://doi.org/10.18533/journal.v4i10.826>
- Andreassen, Cecilie Schou- Torsheim-Torbjørn, Brunborg, Geirg Scott-Ståle Pallesen. "Development of a Facebook Addiction Scale". *Psychological Reports* 110/2 (2012), 501-517. <https://doi.org/10.2466/02.09.18.PR0.110.2.501-517>
- Anuştekin, M.N.. *Ergenlerde Hayatın Anlamı, Psikolojik İyi Oluş, Dindarlık ilişkisi (Diyarbakır Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Arıcan, S.-Yalvaç Arıcı,H.. "Sosyal Medyanın Gençlerin Din Algısına Etkileri". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 1062-1106. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1020477>
- Armfield, G.-Holbert, R.L.. "The Relationship Between Religiosity and Internet Use". *Journal of Media and Religion* 2/3 (2003), 129-144. https://doi.org/10.1207/S15328415JMR0203_01
- Aupers, S.. "Where the Zeroes Meet the Ones. Exploring the Affinity between Magic and Computer Technology". *Religions of Modernity*, ed. S. Aupers-D. Houtman. 1-30. Boston: BRILL, 2010.
- Aupers, S.-Houtman, D.. "Religions of Modernity: Relocating the Sacred to the Self and Digital". *Religions of Modernity*, ed. S. Aupers, & D. Houtman. 219–238. Boston: BRILL, 2010.
- Ayten, A. vd. *Ah Bu Gençler: Günümüz Gençliğinde Dinî Kimliğin Görünümleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2023.

- Berg, C. J.- Snyder, C R. "Assessing self-perceptions of college students across life domains: Development and validation of the self-theory scale". *College Students Journal* 44 (2010), 952-969.
- Biggio, F. "Religion and Immersive Reality". *Annali di studi religiosi* 24(2023), 183-202. [10.14598/Annali_studi_relig_24202318](https://doi.org/10.14598/Annali_studi_relig_24202318)
- Bilgin, Mehmet. "Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı ve Psikolojik Bozukluklar Arasındaki İlişki". *The Journal of International Scientific Researches* 3/3 (2018), 237-247. <https://doi.org/10.23834/isrjournal.452045>
- Blazek, M.-Besta, T. "Self-Concept Clarity and Religious Orientations: Prediction of Purpose In Life And Self-Esteem". *Journal of Religion and Health* 51/3(2010), 947-960.
- Bowlby, John. *Bağlanma*. çev. Tuğrul Veli Soylu. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 4. Basım, 2020.
- BoBuzdar, M.A.-Nadeem, M. -Fatima, T.-Naoreen, B.. "Effects of Religious Orientations On The Prevalence Of Social Media Disorder Among Muslim University Students in Pakistan". *Journal of Religion and Health* 59 (2020), 3247-3256.
- Campbell, H.A.-Vitullo, A.. "Assessing Changes In The Study Of Religious Communities In Digital Religion Studies, Church, Communication And Culture". *Church, Communication And Culture* 1/1 (2016), 73-89. <https://doi.org/10.1080/23753234.2016.1181301>
- Çakmak, Veysel. *İletişim Kaygısı ve Sosyal Medya*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2018.
- Çam, Emre-İşbulan, Onur. "A new addiction for teacher candidates: Social networks". *Turkish Online Journal of Educational Technology* 11/3 (2012), 14-19.
- Çayır, Celal. "Ergenlerin Dinî İnanç, Şüphe ve Dinî Tutumları Üzerine Bir Araştırma". *Bilimname* XXVII/2 (2017), 59-88.
- Çetin, N.S.. "Gençlerin Dinî Kimliğinde Medya Etkisi: İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma". *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2021), 137-152. <https://doi.org/10.47951/mediad.922886>
- Çevik-Demir, Ş.. *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dinî Başa Çıkma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Dewald, Julia-Meijer, vd. "The influence of sleep quality, sleep duration and sleepiness on school performance in children and adolescents: A meta-analytic review". *Sleep Med Rev* (2010), 179-189. <https://doi.org/10.1016/j.smrv.2009.10.004>
- Eken, Metin. *Çevrimiçi Dindarlık*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2021.
- Ercan, Nilüfer. *Evlilikte Kadına Yönelik Fiziksel Şiddete İlişkin Tutumların Yordayıcıları: Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik, Sistemi Meşrulaştırma Ve Dinî Yönelim*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Francis, L.J.-Lewis, C.. "Religious Affect and Self Esteem: An Empirical Enquiry among 10-12-year-old Participants". *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* 2/83(2018), 209-220.
- Gardner, H.-Davis, K.. *APP Kuşağı*. çev. Ümit Özdağ. İstanbul: Optimist Yayınları, 2014.
- Geredeli, Mustafa. *Sosyal Medya, Mahremiyet ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Goffman, Erving. *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. çev. Barış Cezar. İstanbul: Metis Yayınları, 2021.

- Gökarıksel, B.-Secor, A.J. "İslam on the Catwalk: Marketing Veiling- Fashion in Turkey". *The Changing World Religion Map*. ed. S.D. Brunn. 2581-2595. Springer, 2015.
- Gökbayrak, H.- Işıklı, Ş.. "Dijital Din Teorisi: Dijital Din Geleneksel Dine Karşı". *Yapay Zeka, Transhümanizm ve Din*. ed. M. Özdemir. 105-145. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021.
- Griethuisen, Ralf A L F Van ve diğerleri. "Global Patterns in Students' Views of Science and Interest in Science". *Research in Science Education* 45/4 (2015), 581-603.
- Griffiths, Mark D. "Social Networking Addiction: Emerging Themes and Issues". *Journal of Addiction Research & Therapy* 4/5 (2013), 1-2. <http://dx.doi.org/10.4172/2155-6105.1000e118>
- Gürsu, O.-Musara, A. T.. "Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı İle Dindarlık İlişkisi". *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2021), 417-438.
- Güven, M.. *Narsisizm, Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Hacıkeleşoğlu, H.. "Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı, Dindarlık ve Ahlaki Kayıtsızlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (2021), 877-907. <https://doi.org/10.33415/daad.954334>
- Harlak, Hacer- Eskin, Mehmet- Demirkıran, F. "The development and the psychometric investigation of the Muslim religious orientation scale". *International Journal of Psychology* 43/4 (2008), 63.
- Hazar, Murat. "Sosyal medya bağımlılığı-bir alan çalışması". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 32 (2011), 151-175.
- Işık, Z.. *Modern Kentte Farklı kadınlar Farklı Dindarlıklar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Işıklı, Ş.. "Dijital Dinin Yeni Görünümleri". *Diyanet Dergisi* Kasım/383 (2022), 38-41.
- Johns, M.D.. "Facebook Gets Religion: Fund-Raising by Religious Organizations on Social Networks". *The Changing World Religion Map : Sacred Places, Identities, Practices and Politics*. ed. S.B. Brunn. Springer, 2015.
- Kaplan, Y. "İnsan dijital medyanın kölesidir."(Görüşmeci: TRTAKADEMİ, Görüşme Transkripsiyonu), *TRT Akademi* 1/2(2016), 659-679.
- Kaplan, Y.. "Tekno-pagan dijital uygarlık: İnsanın özgürleşme serüveninin köleleşmeye dönüşmesi", *Yenişafak* (20.03.2020). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusuf-kaplan/tekno-pagan-dijital-uygarlik-insanin-ozgurlesme-seruveninin-kolelesmeye-donusmesi-2054630>.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014.
- Karslı, N. "Gençlerde Özsaygı ve Dindarlık İlişkisi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 4/6 (2017), 16-46.
- Karslı, N.. "Gençlerde İnternet Bağımlılığı ve Dindarlık". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2019), 225-260. <https://doi.org/10.17120/omuifd.526893>
- Kılıç, Ü.-Acar, N.. "Sanal dinî iletişim motivasyonları üzerine bir alan araştırması: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi öğrencileri". *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)* 3/1 (2020), 5-22.
- Kıntar, N.. *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

- Kirkpatrick, Lee-Shaver, Phillip. "Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs and Conversion". *Journal for the Scientific Study of Religion* 29/3 (1990), 315-334. <https://doi.org/10.2307/1386461>
- Koçak, Merve-Taş, Zeliha. "Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı ile Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Yaşamın Anlamı Arasındaki Yordayıcı İlişkiler". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/3 (2021), 1618-1631. <https://doi.org/10.33206/mjss.893201>
- Koçak Usluel, Yasemin-Mazman, Sacide Güzin. "Sosyal Ağların Benimsenmesi Ölçeği". *Journal of Educational Sciences & Practices* 8/15 (2009), 137-157.
- Korkmaz, S.. *Siber Psikoloji: Kişilik ve Dindarlık*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2021.
- Kutlu, Mahmut. "Online Religion in Turkey: Moral Phenomenons of Social Media Preachers". *NOHU İFAD* 3/1 (2024), 116-131.
- Lin, Meng-Fen Grace-Hoffman, Ellen S.- Borengasser, Claire. "Is Social Media Too Social for Class? A Case Study of Twitter Use". *TechTrends* 57 (2013), 39-45.
- Liu, J.K.. "Idol worship, religiosity, and self-esteem among university and secondary students in Hong Kong". *City University of Hong Kong, CityU Institutional Repository* (2013), 15-28.
- Lövheim, M-Lundmark, E.. "Kimlik", *Dijital Din: Dijital Medyada Dinî Pratikleri Anlamak*. ed. H.A. Campbell, vd. İstanbul: İz Yayıncılık, 2023.
- Milevsky, A.-Levitt, M.. "Intrinsic and extrinsic religiosity in preadolescence and adolescence: Effect on psychological adjustment". *Mental Health Religion & Culture* 7/4(2004), 307-321. <https://doi.org/10.1080/13674670410001702380>
- Mousavimoghadam, S.R. vd. "The Relationship between Religious Orientation and Students' Self-esteem". *Health, Spirituality & Medical Ethics Journal* 1/4(2014), 16-21.
- Narmanlıoğlu, H.. "Sanal Cemaatte Çevrimiçi İbadet". *Dijitalleşen Din (Medya ve Din 2)*. ed. Mete Çamdereli-Betül Önay Doğan-Nihal Kocabay-Şener. 69-109. İstanbul: Köprü Yayınları, 2015.
- Okutan, B.B.. "Tıklama Kültürü ve Din: Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme (Instagram Örneği)". *Dijitalleşen Din (Medya ve Din 2)*. ed. Mete Çamdereli-Betül Önay Doğan-Nihal Kocabay-Şener. 247-289. İstanbul: Köprü Yayınları, 2015.
- Oyman, N.. "Sosyal Medya Dindarlığı". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28(2016), 125-167.
- Özokudan, F.S.-Gürsu, O.. "Ergenlerde Dindarlık, Narsizm ve Öz güven". *Turkish Academic Research Review* 4/4 (2019), 439-454. <https://doi.org/10.30622/tarr.648729>
- Öztürk, Y.. *Ergenlerde Dindarlık İle Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi -Çarşamba Örneği*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Petry, Nancy M.-Rehbein, Florian-Ko, Chih-Hung- O'Brien, Charles P. "Internet Gaming Disorder In The DSM-5". *Psychiatric Diagnosis* 17/72 (2015).
- Sagran, A.J.-Shariffadeen, T.. "Religiosity and Time Displacement: An Examination of the Effect of Social Media and Education Background on Islamic University Students' Religiosity". *Kalijaga Journal of Communication* 5/1 (2023), 1-23. <https://doi.org/10.14421/kjc.51.01.2023>
- Sakellari, E.-Psychogiou, M.-Georgiou, A.- Papanidi, M.-Vlachou, V.-Sapountzi-Krepia, D.. "Exploring Religiosity, Self-Esteem, Stress, and Depression Among Students of a Cypriot University". *Journal of Religion and Health* 57/1(2017), 136-145.

- Salvucci, Sameena- Walter, Elizabeth-Conley, Valerie- Fink, Steven- Saba, Mehrdad. *Measurement Error Studies at the National Center for Education Statistics*. National Center for Education Statistics, 1997. <https://nces.ed.gov/use-work/resource-library/report/statistical-analysis-report/measurement-error-studies-national-center-education-statistics>.
- Santos, V.D..“(Techno)Paganism: An Exploration of Animistic Relations with the Digital”. *Religions* 14/1382 (2023), 2-23. <https://doi.org/10.3390/rel14111382>
- Schnitker, S.A.-Medenwaldt, J.-Williams, E..“Religiosity in Adolescence”. *Current Opinion In Psychology* 40(2020), 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.09.012>
- Sezgin, Ahmet Kasım, vd. "Lise Öğrencilerinde Hayatın Anlamı, Merhamet ve Sosyal Medya Bağımlılığının İncelenmesi". *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 45 (2024), 133-155.
- Shakya, Holly B.-Christakis, Nicholas-Fowler, James. "Parental Influence on Substance Use in Adolescent Social Networks" *Arch Pediatr Adolesc Med* 166/12 (2012), 1132-1139. [10.1001/archpediatrics.2012.1372](https://doi.org/10.1001/archpediatrics.2012.1372)
- Shamim, Saemah. "Social Media and the Reshaping of Religious Identity in Youth". *International Journal of Academic Studies in Science and Education* 2/1 (2024), 66-81.
- Shea, M.A.. *The Relationship of Religiosity with Self-Esteem and Personality*. Charleston:Eastern Illinois University, Master Thesis, 2002.
- Shin, Eun Kyong- LeWinn, Kaja- Bush, Nicole. "Association of Maternal Social Relationships With Cognitive Development in Early Childhood" *JAMA Netw Open* 2/1 (2019). [10.1001/jamanetworkopen.2018.6963](https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2018.6963)
- Smith, C.B.-Weigert, A.-Thomas, D..“Self-Esteem and Religiosity: An Analysis of Catholic Adolescents from Five Cultures”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 18/1(1979), 51-60. <https://doi.org/10.2307/1385378>
- Şahin, A.. “Ergenlerde Dindarlık, Algılanan Anne-Baba Dindarlığı ve Çocuk Yetiştirme Tutumları”. *Marife* 7/1 (2007), 221-247.
- Şahin, A..“Ergenlerde Dindarlık- Benlik Saygısı İlişkisi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/19 (2005), 187-198.
- Şata, Mehmet. “Nicel Araştırma Yaklaşımları”. *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. ed. E. Oğuz. 77-90. Eğitim Kitab Yayınları, 2020.
- Temel, M.-Eken, M.-Aydın, H.. “İnternet üzerinden dinî bilgi edinme süreci ve eleştirel yeterlilikler: Erciyes üniversitesi iletişim fakültesi öğrencileri üzerine ampirik bir değerlendirme”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (2018), 1121-1130. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2721>
- Tokur, B. *Klasik ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2020.
- Tokur, B. *İmtihan Psikolojisi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- Tokur, B. *Klasik ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*. Ankara: Son Çağ Akademi, 2020.
- Tokur, B. “İçsel Dinî Motivasyon ve Özsaygı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”. *EKEV Akademi Dergisi* 20/66 (2016), 159-172.
- Tokur, B.-Doğan, H.A. “Gençlerde Kimlik Algısı ve Dinî Hayat: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi”. *Eskiye* 50(2023), 705-722. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1294031>

- Tokur, B. "Dindarlık Sorunu: Psikolojik Bir Tahlil". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2014, 257-279.
- Tokur, B. "Gaye-Anlam Bağlamında Kendini Gerçekleştirmek" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2013, 149-162.
- Turan, T.. "Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dinî Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (2018), 395-434.
- Turan, Y.. "Dindarlık, Benlik Saygısı ve Sosyal Medyada Benlik Odaklı Doyumlar". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 7/5(2018), 624-650.
<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i5.1930>
- Tutgun Ünal, Aylin. *Sosyal Medya Bağımlılığı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Tutgun Ünal, Aylin-Deniz, Levent. "Development of the Social Media Addiction Scale". *Online Academic Journal of Information Technology (AJIT-e)* 6/21 (2015), 51-70.
<https://doi.org/10.5824/1309-1581.2015.4.004.x>
- Tutgun Ünal, Aylin-Köroğlu, Osman. "A Comparative Study Of Social Network Usage And Adoption Among Turkish Prospective Teachers". *Mevlana International Journal of Education* 3/4 (2013), 24-42. <http://dx.doi.org/10.13054/mije.13.47.3.4>
- Uzunboylu, Huseyin-Sarigöz, Okan. "The Evaluation of Anthropological Attitudes Towards Social Professional and Lifelong Learning In Terms of Some Veriiables". *Anthropologist* 21/3 (2015), 439-449.
- Vergote, Antoine. "Çocuklukta Din". çev. Erdoğan Fırat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (1978), 315-329.
- Yapıcı, A.-Kayıklık, H.. "Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile ilişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/9 (2005), 177-206.
- Yavuzer, Yasemin- Karataş, Zeynep -Polat-Demir, Betül. "Benlik Kuramı Ölçeğinin Türkçe Sürümünün Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması". *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 18/2 (2017), 161-168.
- Yayan, Emriye Hilal-Çelebioğlu, Ayda. "Çocuk-Ergen Sağlık Davranışları Sosyal Destek Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması". *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 19/2 (2016), 79-85. <https://doi.org/10.17049/ahsbd.54340>
- Yıldız, M.-Çapar, B.. "Ortaöğretin Öğrencilerinde Benlik Saygısı ve Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/1 (2010), 103-131.